

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ

На правах рукопису

МАРМУЛЬ ЛАРИСА ОЛЕКСАНДРІВНА

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ І ФУНКЦІОНУВАННЯ
РЕГІОНАЛЬНОГО АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УМОВАХ
ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН (на прикладі АПК
Південного регіону України)

Спеціальність 08.00.04 - Розміщення продуктивних сил,
економіка районів України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Київ - 1994

АВ 29.22

Робота виконана в Раді по вивченню продуктивних сил України АН України

Наукові консультанти: доктор економічних наук, професор, чл.-кор. УААН Борщевський П. П.; доктор економічних наук, чл.-кор. УЕАН Черняк Л. Г.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор, академік УЕАН Грицик Г. Н.; доктор економічних наук, професор Колесник Г. О.; доктор економічних наук, професор Маракулін П. П.

Провідна організація - Одеської державний економічний університет.

Захист відбудеться <<5>> квітня 1994 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 016.41.01 з прилюдження наукового ступеня доктора економічних наук у Раді по вивченню продуктивних сил України АН України за адресою: 252032, Київ-32, бульвар Т.Шевченка, 60.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Ради по вивченню продуктивних сил України АН України.

Автореферат розісланий <<22>> лютого 1994 р.

Вчений секретар спеціалізованої ради,
доктор економічних наук

Г. С. Фімонов
Г. С. Фімонов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність теми. Корінні зміни в умовах функціонування агропромислового комплексу України, пов'язані з радикальними суспільно-економічними реформами, курсом на створення ринкових засад господарювання, якісно новим концесією ролі і місця регіонів в системі економічних відносин, посиленням соціальної та екологічної орієнтації економіки ставлять настійне завдання розробки і обґрунтування теоретико-методологічних, методичних і практичних основ формування ринкового механізму господарювання, підвищення ефективності розвитку АПК. Особливого значення набуває регіональний аспект досліджень, який реалізується у формі вивчення регіональних АПК /РАПК/ різних типів і територіальних рангів /масштабів/. Саме на регіональному рівні найбільш чітко проявляються найважливіші особливості аграрних відносин – нерозривний зв'язок аграрного виробництва з природними умовами, особливо землею; недопустимість відчуження виробника від засобів виробництва у сільському господарстві. Від природних та соціально-економічних чинників того чи іншого регіону залежать такі важливі показники та характеристики розвитку АПК, як регіональна спеціалізація сільського господарства і переробної промисловості, структура комплексу, особливості матеріально-технічної бази, зайнятості населення, розміщення агропромислових підприємств, системи меліоративних заходів, природокористування, екологізації виробництва.

Функціонування регіональних АПК відображає результати процесів просторової локалізації агропромислової інтеграції, розширеного відтворення, а також територіального поділу праці в агропромисловій сфері економіки. Дослідження РАПК в найбільш повній мірі дозволяє враховувати біологічну специфіку сільськогосподарського виробництва, природні і соціально-економічні особливості кожного конкретного регіону в обґрунтуванні резервів та шляхів підвищення ефективності їх функціонування. Слід підкреслити, що всі розвинуті країни з історично функціонуючою ринковою економікою ведуть централізовану регіональну політику, відмінну для передових, депресивних, периферійних та інших територій. При цьому використовується система засобів різноманітного характеру: економічних, фінансових, адміністративних, морально-етичних. Вітчизняна економічна наука, практика господарювання має значний доробок дослідження та вирішення проблем

функціонування агропромислового виробництва на регіональному рівні. Разом з тим регіональні АПК як самостійні об'єкти планування, організації і управління до цих пір не мають єдиних узагальнюючих показників, які б характеризували масштаби і пропорції агропромислового виробництва, його ефективність, тенденції розвитку; практично відсутні комплексні, узагальнюючі роботи, які б характеризували особливості розвитку РАПК в умовах формування ринкових відносин, аналізували зміни у предметі їх досліджень в цілому, особливо на рівні макрорегіональних АПК - РАПК значних за масштабами території /природно-господарських зон або економічних районів/.

На сучасному етапі розвитку агропромислової сфери економіки, змін масштабів, меж, зв'язків, конфігурації економічного простору формування даного типу стають головними макроструктурними підрозділами АПК України. Їм належить вирішальна роль у створенні регіональних та загальнодержавного продовольчих ринків. Вивчення, аналіз і оцінка ефективності об'єктивно функціонуючих АПК велико /макро-/масштабних регіонів дозволяє обґрунтувати загальні закономірності і тенденції їх розвитку, резерви підвищення ефективності та перспективи функціонування в цілому. Виділення регіональних АПК в межах території економічних районів чи крупних їх підрайонів / на базі 3-4 адміністративних областей/ як самостійних об'єктів управління, планування та прогнозування сприяло б поглибленню міжобласних територіально-виробничих зв'язків і дозволило більш ефективно використовувати природно-ресурсний, виробничий потенціал, у т.ч. інфраструктуру обласних АПК; враховувати особливості демографічної та соціально-економічної ситуації, системи розселення та їх впливу на розміщення основних галузей агропромислового виробництва та формування продовольчого ринку регіону; підвищити можливості маневрування та гнучкості господарського механізму в АПК. Вирішення проблем агропромислового виробництва на макромасштабному регіональному рівні відповідає вимогам реформування адміністративного устрою України в перспективі; забезпечення оптимального середовища життєдіяльності населення: формування сприятливих умов для здійснення регіональних та загальнодержавних функцій агропромислового виробництва; раціоналізації поєднання державного регулювання та саморегулювання АПК на всіх територіальних рівнях.

Актуальність окресленого кола проблем, теоретична і практична значимість їх вирішення, а також відсутність досліджень у цьому напрямі зумовили вибір теми дисертаційної роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка теоретико-методологічних основ функціонування макромасштабного регіонального АПК та підвищення ефективності його розвитку в розрізі її основних складових – економічної, соціальної, екологічної при пріоритетах останньої; комплексні дослідження конкретного великомасштабного АПК Південного регіону України та обґрунтування основних резервів і шляхів збільшення його внеску в становлення стабільного агропромислового ринку регіону і республіки в цілому.

Досягнення поставленої мети вимагало постановки та вирішення наступних завдань: розробки теоретико-методологічних основ розвитку регіональних агропромислових комплексів в умовах формування ринкових відносин; визначення сутності аграрних відносин, інтеграції та комплексотворення в регіональних АПК в сучасних умовах; обґрунтування складу, структури, типології регіональних АПК; узагальнення особливостей, закономірностей, факторів функціонування макрорегіонального АПК в структурі агропромислової сфери економіки на етапі становлення ринкових відносин; розробки методики дослідження макро-регіональних АПК на сучасному, якісно новому етапі їх розвитку; визначення соціально-економічної і екологічної ефективності, інтенсифікації функціонування регіональних АПК; виявлення сутності, особливостей, значення ринкового механізму господарювання, у т.ч. стратегічного планування та прогнозування, державного регулювання і регіонального управління в підвищенні ефективності функціонування регіональних АПК; оцінки природного агроресурсного потенціалу та соціально-економічних і екологічних чинників розвитку і розміщення агропромислового комплексу Південного регіону України; аналізу галузевої, функціональної структури, розміщення, організації і управління АПК Півдня України; визначення соціально-економічної та екологічної ефективності функціонування регіонального АПК Півдня республіки, рівня його інтенсифікації, збалансованості структурних пропорцій; обґрунтування і розробка концепції підвищення ефективності регіонального АПК Півдня; визначення основ-

них резервів, засобів і шляхів підвищення ефективності регіонального АПК Півдня республіки; конструювання перспективних моделей ефективного розвитку і розміщення інтегрального регіонального АПК Півдня України та його обласних і продуктових підкомплексів /на основі розрахунків обсягів виробництва основних видів агропромислової продукції, рівня її регіонального попиту і споживання та міжрегіонального і міждержавного обміну/ з використанням просторово-картографічних методів моделювання.

Предмет дисертаційної роботи формується як визначення теоретико-методичних та практичних основ підвищення ефективності розвитку макрорегіональних регіональних АПК в умовах формування ринкових відносин з метою збільшення вкладу цих структур в формування державного продовольчого фонду, стабільного споживчого ринку, прискорення входження України в міжнародний агропромисловий ринок.

Об'єктом дослідження є агропромисловий комплекс Південного регіону України /Південного економічного району/, який має оптимальні розміри /18,8% території, 14,5% населення республіки/ в межах Херсонської, Миколаївської, Одеської областей та Криму; однорідні історико-етнічні, географічні, природні та соціальні умови розвитку агропромислової сфери економіки, її регіональну спеціалізацію і структуру. Рівень сучасної адміністративної області надто малий для забезпечення комплексного та гнучкого використання транспорту, об'єктів інфраструктури, формування та регулювання процесів агропромислового виробництва в умовах ринку. Існуючі економічні райони також не відображають особливостей господарства та природи України, отже, не можуть бути об'єктивною основою стратегічного планування, прогнозування та державного регулювання агропромислового виробництва, є занадто великими в територіальному відношенні. Регіональний АПК Півдня України, виходячи з цих позицій, в дисертації розглядається як показовий елемент майбутньої регіональної структури АПК республіки, стійкий об'єкт управління та державного регулювання агропромислової діяльності в перспективі.

Теоретико-методологічна основа дисертаційної роботи. Дисертаційне дослідження базується на теоретичних положеннях, наукових принципах і концептуальному апараті, розробленому спеціаліс-

тами в сфері економіки агропромислового комплексу, економіки районів та розміщення продуктивних сил, екології АПК, економіки природокористування, регіональної економіки, ринкової економіки. В дисертації використані методи і прийоми: системно-структурного, факторного аналізу, статистичні, математичні, порівняльні, економічного районування, екстраполяції, а також закони і категорії ринкової економіки - вартості, ринкових зон; загальної тенденції трансформування територіальної структури господарства в ході "життєвого" циклу галузей від факторної системи розміщення до ринкової; особливостей диференційної ренти в землеробстві; конкуренції, еластичності попиту, щільності споживчого ринку тощо.

Інформаційна база дослідження. Пізнання теоретико-методологічних основ функціонування макромасштабних регіональних АПК і розробка методів визначення впливів підвищення соціально-економічної та екологічної ефективності їх розвитку в умовах становлення ринкової економіки проводилось за допомогою реальних емпіричних даних; результати розрахунків не слід розглядати тільки в плані апробації методів дослідження; вони мають самостійне значення для поглиблення знань про макромасштабні регіональні агропромислові процеси в економіці України.

Практичні розробки та рішення базувались на матеріалах органів державної статистики Міністерства статистики України, обласних Управлінь статистики, які характеризують функціонування АПК республіки та АПК Південного регіону в цілому, їх виробничі, соціальні та природно-ресурсні потенціали, особливості та показники ефективного розвитку; на результатах спеціально проведених автором окремих соціально-економічних досліджень різних аспектів функціонування АПК Південного макромасштабного регіону з метою доповнення даних.

Наукова новизна роботи.

В дисертації сформульовані і обґрунтовані теоретико-методологічні, методичні та практичні підходи до підвищення ефективності розвитку та функціонування макромасштабного регіонального агропромислового комплексу в умовах формування ринкових відносин, які характеризуються науковою новизною, мають економічне та соціальне значення.

Формування нових теоретико-методологічних та практичних підходів до вирішення проблеми підвищення ефективності розвитку та функ-

ціонування великомасштабного регіонального агропромислового комплексу зумовило необхідність врахування особливостей та умов здійснення розширеного відтворення в агропромисловій сфері економіки, агропромислового комплексоутворення, територіальної локалізації даних процесів на макромасштабному регіональному рівні, вимагало розробки нової методологічної схеми досліджень, конструювання нетрадиційних прогностичних підходів і методів забезпечення ефективного розвитку макрорегіонального АПК в соціальному, економічному, екологічному аспектах.

Макромасштабний регіональний агропромисловий комплекс представлений в дисертації як соціально-еколого-господарська організаційно-просторова основа формування регіонального та державного продовольчих ринків. При цьому стабільність ринку, його цілісність, прибутковість, стан задоволення попиту і вплив на вирішення соціальних проблем, екологічна безпека, інтеграція в міжнародні ринкові агропромислові структури, зростаюче значення у вирішенні соціальних проблем, забезпеченні високого рівня і культури споживання в цілому, були вирішальними критеріями визначення шляхів підвищення ефективності АПК регіону макромасштабного рівня.

В результаті проведених досліджень були висудуті, обґрунтовані і апробовані положення, які характеризуються такими елементами новизни:

I. В теоретико-методологічному плані:

- визначена сутність аграрних економічних відносин та специфіка агропромислового виробництва як головні чинники об'єктивного функціонування регіональних агропромислових комплексів в умовах становлення ринкових основ господарювання;
- виявлені закономірності та тенденції регіонального комплексоутворення на сучасному етапі його розвитку;
- обґрунтований відтворітальний принцип в опінії рівнів розвитку виробничо-економічних зв'язків, збалансованості структурних пропорцій регіональних АПК;
- здійснена типологія регіональних АПК на основі систематизації показників та узагальнення критеріїв особливостей ефективності їх структури і розміщення;
- визначені і обґрунтовані сутність і значення функціонування макрорегіонального АПК в агропромисловій сфері економіки Ук-

раїни;

- обґрунтовані методологічні основи дослідження функціонування регіональних АПК в умовах становлення ринкових відносин.

2. В методичному плані:

- узагальнені і поглиблені методи визначення соціально-економічної та екологічної ефективності функціонування регіональних АПК в умовах формування ринкових відносин;
- виявлені методичні основи та етапи впровадження ринкового механізму господарювання в регіональних АПК, стратегічного прогнозування і планування, регіонального управління і державного регулювання;
- розроблені основи методики дослідження становлення і оцінки ефективності регіонального продовольчого ринку;
- обґрунтований комплекс засобів і прийомів моделювання перспектив розвитку регіональних АПК в умовах ринкових відносин.

3. В практичному плані:

- запропонована система організації, управління, державного регулювання агропромислового комплексу на рівні макромасштабного регіону;
- здійснені аналіз та оцінка ресурсного потенціалу розвитку і розміщення АПК Півдня України, ефективності їх використання;
- досліджені організація, структура та розміщення агропромислового виробництва в Південному регіоні України, їх особливості, соціально-економічна й екологічна ефективність;
- виявлені резерви підвищення соціально-економічної та екологічної ефективності функціонування АПК Півдня республіки;
- обґрунтовані основні шляхи і засоби підвищення ефективності функціонування АПК Південного економічного району;
- розроблені прогностичні перспективні моделі розвитку та підвищення ефективності регіонального АПК Півдня, його важливих галузей, функціональних і територіальних ланок.

Практичне значення і реалізації результатів. Дисертаційна робота має важливе теоретичне, методологічне, методичне, практичне значення, її подороження можуть бути використані при дослідженні інших регіональних агропромислових утворень: для подальшого розвитку теорії і практики агропромислового виробництва; в обґрунтуванні перспектив розвитку регіональних АПК плановими і господарськими органами.

Результати дисертаційного дослідження включені у науковий фонд відділення регіональних проблем розвитку і розміщення агропромислового комплексу РВІС України АН України, використані при обґрунтуванні Схеми розвитку і розміщення продуктивних сил України на період до 2010р., Прогнозу науково-технічного та соціально-економічного розвитку України на період до 2015р., при розробці теми "Особливості природокористування на Шадні України в умовах формування ринкових відносин" науково-дослідної роботи Мелітопольського державного педагогічного інституту. Матеріали дисертації знайшли відображення в учбово-методичному забезпеченні курсів "Економіка, організація і управління АПК", "Ціни і ціноутворення", "Розміщення продуктивних сил і економіка районів", "Економічна географія України", "Економіка України", "Методи наукових досліджень", "Основи промислового, сільськогосподарського виробництва і транспорту", які читались автором на економічному факультеті Чечено-Інгушського державного університету та в Мелітопольському державному педагогічному інституті.

Апробація. Основні положення дисертації були викладені у доповідях і виступах на наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, симпозиумах, нарадах: II Всесоюзній конференції молодих вчених /Київ, 1985/; III з'їзді Географічного товариства Молдавії /Кишинів, 1986/; I Всесоюзній конференції по проблемах соціальної екології /Львів, 1986/; VI науковій конференції "Проблеми раціонального використання і охорони природного середовища" /Мінськ, 1986/; регіональній конференції "Природно-ресурсний потенціал Східного Сибіру і проблеми формування аграрних і промислових комплексів" /Іркутськ, 1986/; науково-теоретичній конференції "Проблеми оптимізації й інтенсифікації господарсько-економічних процесів на підприємствах і в галузях народного господарства, використання природних ресурсів регіонів" /Чернівці, 1986/; Всесоюзній науковій конференції "Проблеми природного і сільськогосподарського районування та типології сільських місцевостей СРСР" /Москва, 1987/; міжвузівському семінарі "Проблеми вдосконалення розвитку народногосподарського комплексу" /Баку, 1987/; регіональній конференції "Територіальні системи: проблеми моделювання і управління" /Казань, 1987/; республіканській

науково-практичній конференції "Картографічне забезпечення основних напрямів економічного і соціального розвитку Української РСР і її регіонів" /Чернівці, 1987/; регіональній науково-практичній конференції "Проблеми використання малих рік" /Грозний, 1989/; регіональній науковій конференції "Картографія та екологія Сибіру" /Іркутськ, 1989/; VI Всесоюзній нараді "Екологія - народонаселення - розселення: теорія і політика" /Ленінград, 1990/; IX з'їзд Географічного товариства СРСР /Казань, 1991/; регіональній науково-практичній конференції "Територіальні аспекти переходу до ринкової економіки" /Ростов-на-Дону, 1991/; I республіканській конференції "Проблеми раціонального використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу Української РСР" /Чернівці, 1991/; Всеукраїнській конференції "Про створення навчального атласу України" /Луцьк, 1992/; республіканській конференції "Шляхи виходу економіки України з кризи" /Івано-Франківськ, 1993/; республіканській науково-практичній конференції "Еколого-економічні проблеми розвитку агропромислового виробництва в Україні в умовах формування ринкових відносин" /Мелітополь, 1993/.

Обсяг і структура дисертації. Коло проблем, досліджуваних в дисертації, методологічні принципи, логіка та схема дослідження визначили структуру викладу матеріалу. Робота складається з вступу, шести глав, висновків, списку використаної літератури; викладена на 405 сторінках машинописного тексту; вклучає 62 таблиці і 6 картографічних моделей і схем.

Структура дисертаційної роботи.

Вступ

Глава I. Теоретико-методологічні основи розвитку регіональних АПК в умовах формування ринкової економіки.

1.1. Особливості аграрних відносин в регіональних АПК.

1.2. Агропромислова інтеграція та регіональне агропромислове комплексотворення.

1.3. Склад та структура регіональних АПК.

1.4. Типологія регіональних АПК.

Глава 2. Макрорегіональний АПК в структурі ринкових відносин агропромислової сфери економіки.

2.1. Сутність та особливості функціонування.

2.2. Умови, фактори, закономірності розвитку.

2.3. Методологічні та методичні основи дослідження.

Глава 3. Соціально-економічна та екологічна ефективність функціонування макрорегіонального АПК.

3.1. Соціально-економічна ефективність.

3.2. Екологічна ефективність.

3.3. Інтенсифікація розвитку макрорегіонального АПК.

Глава 4. Ринковий механізм господарювання та підвищення ефективності макрорегіонального АПК.

4.1. Сутність та особливості ринкового механізму господарювання.

4.2. Стратегічне планування і прогнозування.

4.3. Система управління макрорегіональним АПК.

Глава 5. Макрорегіональний АПК Півдня України: ресурсний потенціал, структура, розміщення та оцінка ефективності функціонування.

5.1. Агроресурсний потенціал та оцінка ефективності його використання.

5.2. Соціально-економічні ресурси.

5.3. Функціонально-галузева структура.

5.4. Функціонально-територіальна структура та ефективність розміщення агропромислового виробництва.

Глава 6. Перспективи розвитку і підвищення ефективності АПК Південного регіону України.

6.1. Концепція перспективного розвитку.

6.2. Шляхи підвищення ефективності ресурсокоористування, структури та розміщення.

Висновки.

Література.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ І ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

І. Теоретико-методологічні основи розвитку регіональних АПК в умовах формування ринкової економіки.

Важливі зрушення в системі виробничих відносин, пов'язані з формуванням ринкових основ господарювання, зумовлюють зміни в складі об'єкту і предмету досліджень регіональних АПК, вимагають перегляду уявлень про пріоритети їх функціонування, застосування нових наукових підходів дослідження, модифікацію вже відомих, розробки адекватних теоретико-методологічних основ їх

розвитку в цілому. Визначення економічної сутності регіональних АПК, ефективності розвитку ґрунтується на наступних взаємозв'язаних теоретико-методичних підходах:

1. Дослідження РАПК як результату територіального поділу праці, форми суспільного виробництва, об'єктивних особливостей аграрних відносин. 2. Аналіз РАПК як форми просторової організації процесу розширеного агропромислового відтворення. 3. Визначення РАПК як підсистеми загальнодержавного, континентального, світового агропромислового виробництва; господарського комплексу регіонального та вищих територіальних рівнів. 4. Вивчення ролі і місця комплексу природних, соціальних, економічних, екологічних, виробничих елементів, процесів, видів діяльності у формуванні структури, територіальної організації, резервів і ресурсів підвищення ефективності розвитку регіональних АПК.

Для здійснення запропонованих підходів важливе значення має дослідження специфіки аграрних відносин, процесів розширеного відтворення в агропромисловій сфері економіки, закономірностей агропромислового комплексоутворення і розвитку ринкових основ господарювання в регіональних АПК.

1.1. Особливості аграрних відносин і сутність регіональних АПК.

Аграрна проблема в Україні є не тільки продовольчою проблемою. Це, насамперед, результат нездатності системи організації та ведення агропромислової діяльності, відриву трудівників від землі, інших засобів виробництва, планово-директивного підходу до формування структури, спеціалізації та розміщення АПК, розподілу виробленої продукції, адміністративного волюнтаризму в перебудові села, ігнорування об'єктивних особливостей аграрних відносин у цілому. Руїнування аграрних відносин мало конкретні форми і способи, серед яких найбільше значення мали: повне знищення селянського господарства, надумане його протиставлення інтересам соціального та індустріального розвитку країни; довільне конструювання сільськогосподарських підприємств і органів управління АПК та їх функцій і завдань; жорстка директивна регламентація державних підприємств і колгоспів; одностанітність соціальних і господарських форм ведення сільського господарства /колгоспи і радгоспи/, фактичний розвиток колгоспів як

державних підприємств; відсутність в аграрній сфері економіки недержавного сектору, крім незначної частки особистих підсобних господарств /ОСП/.

Аграрні відносини розвиваються у відповідності до притаманних природі законів і вміння людини їх використовувати. Тому важливою рисою аграрних відносин є наявність прямого виробничого зв'язку селян із землею, здійснюваного в тих формах і тими засобами, які виявляються найбільш ефективними з точки зору використання землі, виробництва продукції, покращення середовища життєдіяльності в цілому.

Слідуючий аспект специфіки аграрних відносин полягає в тому, що аграрне виробництво не сумісне з частково наймановою працею, оскільки проміжні сільськогосподарські роботи практично не піддаються виміру в одиницю абстрактного робочого часу. Близьким реальним показником ефективності вкладеної праці служить її кінцевий результат - стійка урожайність сільськогосподарських культур і продуктивність тварин. Тому в сільському господарстві не адекватні ні погодинна, ні підрядна оплата праці. Нарешті, в аграрній сфері важливу роль відіграє такий неекономічний, неправовий чинник, як любов до свого поля, саду, тварин, нахил до діяльності відповідного виду взагалі. Таким чином, специфіка аграрних відносин зумовлює об'єктивні основи функціонування АПК та його регіональних ланок, а саме: економічно вільне ведення агропромислового виробництва у тих формах і такими засобами і методами, які визначаються особливостями кожного конкретного регіону та у відповідності до того ефекту, який вони дають для народного господарства. Важливими організаційними функціями регіональних АПК в умовах становлення ринкових відносин є забезпечення: можливості функціонування різних соціальних типів підприємств та форм власності /присвоєння/ засобів і результатів праці в залежності в умовах тих чи інших регіонів; ефективних варіантів господарських рішень, структурних пропорцій, розподілу ресурсів, прибутків, продукції, перспективних напрямів розвитку; національних внутрішньо- та міжрегіональних зв'язків.

В такому розумінні регіональні агропромислові комплекси розвиваються у відповідності до об'єктивної специфіки аграрних

відносин і представляють таке соціально-економічне середовище, яке створює і гарантує свободу господарювання на землі тими формами і методами, що відповідають особливостям території розміщення АПК.

1.2. Агропромислова інтеграція та регіональне комплексотворення.

Регіональні агропромислові комплекси утворюються і розвиваються в ході суспільного поділу праці, діалектично зв'язаних з ним процесів агропромислової інтеграції та комплексотворення. В основі формування регіональних АПК лежать процеси концентрації та спеціалізації сільськогосподарського виробництва, взаємопов'язаного з ними розвитку переробних та інфраструктурних галузей. Одним із важливих результатів агропромислового виробництва є зростання тісноти та складності зв'язків між окремими ланками агропромислового відтворювального процесу. При цьому зміст агропромислової інтеграції в умовах становлення ринкової економіки повинен полягати у відмові від адміністративно-централізованого способу обміну діяльністю між сільським господарством та іншими учасниками інтеграційних процесів і у відновленні замість нього ринкових взаємозв'язків, тобто відповідних механізмів ціноутворення, реалізації сільськогосподарської продукції, ресурсного та інфраструктурного забезпечення АПК.

Розвиток агропромислової інтеграції та регіонального комплексотворення проявляється також в утворенні і функціонуванні селянських господарств, агрофірм, агроконцернів, агропромбінра, орендних, приватних підприємств і взаємозв'язків між ними. Їм охоплюються аналогічні по змісту зміни в системі матеріально-технічного постачання, банківсько-кредитного, податкового механізмів, покликаних забезпечити підвищення ефективності розвитку АПК. З особливостями агропромислової інтеграції пов'язана відтворювальна сутність РАПК. Вона означає, що регіональний АПК у своєму складі повинен мати всі ланки, які згідно з закономірностей комплексотворення формують певну інтегральну єдність всіх видів виробничої діяльності і забезпечують замкнутість регіонального відтворювального процесу в агропромисловій сфері економіки.

При цьому цілісність РАПК не трактується як його відособленість по відношенню до агропромислового, господарського комплексів країни. РАПК є відкритою системою і міжгалузевими та міжкомплексними зв'язками вкладається в єдиний економічний простір. Протиріччя між принципом цілісності і розімкнутості меж АПК регіону як комплексного утворення має діалектичний характер і є джерелом його розвитку.

Грунтуючись на окреслених позиціях, регіональний АПК можна розглядати як форму організації процесу розширеного відтворення агропромислової продукції, який відбувається на певному територіальному рівні. Зв'язки між складовими РАПК несуть не тільки ознаки комплексності, які характерні для виробництва і території, але і важливі соціальні, економічні, екологічні відтворювальні ознаки. Серед останніх наведемо споживання продуктів харчування та його зв'язок з відтворенням трудовим ресурсів, екологічне навантаження РАПК на довкілля та зворотний вплив.

2. Сутність і закономірності функціонування макрорегіонального АПК

Найбільш суттєвими аспектами характеристики регіональних АПК як стійких сукупностей є: масштаби території розміщення, характер спеціалізації виробництва, глибина інтеграційних процесів, форми організації, господарювання, управління. Враховуючи, що вивчення РАПК проводиться з позиції регіональної економіки, становлення і розвитку "просторової" парадигми в економічних науках взагалі, слід підкреслити особливе значення територіального /просторового/ аспекту типології регіональних АПК. Крім цього, в умовах розвитку ринкових основ господарювання, інтеграції України в континентальний та світовий ринковий економічний простір, регіональна економіка, як і соціально-економічна географія, також має вийти на міжнаціональний та глобальний рівні досліджень.

В теорії агропромислового комплексоутворення термін "регіональний АПК" вживається як узагальнююче поняття для аналізу і оцінки власне АПК того чи іншого регіону. При цьому треба враховувати, що найбільш прийнятими рівнями регіональної /територіальної/ ієрархії є: локальний, мікро-, мезо-, макрорегіональний /відповідно мало-, середньо-, великомасштабний територіальний/, загальнодержавний, континентальний, глобальний /світовий/.

Названі позиції дозволяють визначити слідуєчі типи РАПК в Україні за масштабами регіону розміщення:

1. Локальні АПК. Визначаються як АПК або ІПК /продовольчі комплекси/ населених пунктів - сіл, смт, міст.

2. Мікрорегіональні АПК /функціонують у межах адміністративного району або відповідної території /приміської зони; вільної економічної зони; прикордонного району/.

3. Мезорегіональні АПК. Просторові розміри формувань цього типу відповідають масштабам адміністративної області або аналогічної території /наприклад, Поділля, Середнього Придністров'я, Північно-Східного Приазов'я тощо/.

4. Макрорегіональні АПК - АПК економічного району, природно-господарської зони, спеціалізованої зони товарного виробництва агропромислової продукції /буряківництва, картоплярства, виноградарства тощо/.

За ознакою наявності чіткої організації та управління РАПК відносяться до типів, які: а/ мають безпосередньо органи управління; б/ є об'єктивно організованими на основі використання спільних ресурсів, компактною територією розміщення, тісноти зв'язків, значного виробничого потенціалу.

Зміст функціонування макрорегіональних АПК в умовах становлення ринкових відносин полягає в активізації участі та посиленні їх відповідальності у здійсненні як регіональних, так і загальнодержавних функцій і інтересів в агропромисловій сфері економіки завдяки збільшенню ролі регіонів в системі соціально-економічних відносин; визнання відносної самостійності регіональних інтересів, визначення регіону як територіально диференційованої складної цілісності, а якім відбуваються взаємопов'язані відтворювальні процеси різного ступеня закінченості, досконалості, автономності; дії принципу більшої відкритості функціонування у просторі і часі.

Найбільш загальними критеріями ефективного розвитку АПК макрорегіону є: створення оптимальної структури комплексу; формування господарського механізму, який чітко і оперативано міг би забезпечити виконання народногосподарських завдань, програм

розвитку тощо, більш повне використання всіх резервів і ресурсів /з урахуванням соціальних та екологічних імперативів/ з метою збільшення вкладу у формування регіонального та загальнодержавного агропромислових ринків. Поступове зміщення центру тяжіння у формуванні просторової структури агропромислового виробництва і соціально-економічного та екологічного середовища життєдіяльності населення із загальнодержавного на мікро-, мезо- і макротериторіальний рівні викликає необхідність та зацікавленість у розробці і обґрунтуванні регіональних програм розвитку. До того ж останні виявляються більш економічними і ефективними, а їх втілення - під силу місцевим бюджетам та органам влади і самоуправління. Важливою функцією АПК макрорегіону стає висококваліфікована експертиза особливостей розвитку і її врахування на всіх стадіях планування, прогнозування, регулювання або управління; організація підготовки та перепідготовки кадрів; виконання фундаментальних та прикладних наукових досліджень; впровадження прогресивних організаційних форм територіального управління; вирішення проблем розвитку науково-технічного прогресу в галузях АПК; соціальних та екологічних питань.

Для регіональних АПК макромасштабного рівня характерні активні процеси становлення організаційно-господарських формувань та управлінських структур ринкового типу. Так, у сфері I це малі та спільні підприємства, об'єднання, асоціації; у сфері II створюються формування районного, обласного і мікререгіонального контурів /мікроекономічні та мікряйонні комплекси по вирощуванню та відгодівлі сільськогосподарських тварин, тепличні комплекси, будівельні, агрохімічні, ремонтні служби/, агроконсорціуми; селянські підприємства; на внутрішньорегіональній основі розвивається більшість підприємств III сфери.

Поряд з ним на рівні макромасштабних АПК необхідне створення організаційно-управлінських структур, діяльність яких була б направлена на вирішення загальнорегіональних проблем агропромислової діяльності. Серед них обґрунтовуються регіональні агропромислові асоціації по лінії виконавчих структур, наділені функціями координації та регулювання; ради соціально-економічного регіонального розвитку; регіональний інформаційний банк АПК, регіональні галузеві спілки та об'єднання в АПК, тощо. Ці

структури уявляються як складові складові господарського механізму макрорегіонального АПК.

3. Методологічні та методичні основи дослідження макрорегіональних АПК.

Методика вивчення макромасштабного АПК включає наступні розділи /етапи/: 1. Дослідження сутності, відтворивальної основи, структури, закономірностей розвитку. 2. Аналіз і оцінка системи умов, ресурсів, факторів функціонування. 3. Визначення особливостей і тенденцій розвитку АПК в умовах конкретного регіону, оцінка соціально-економічної та екологічної ефективності, рівня інтенсифікації виробництва, обґрунтування резервів і напрямів їх підвищення. 4. Узагальнюючий аналіз господарського механізму АПК макрорегіону в цілому та розробка прогностичних моделей і варіантів його перспективного розвитку.

Серед найбільш результативних методів дослідження слід назвати: історичний, монографічний, розрахунково-конструктивний, балансовий, абстрактно-логічний, картографічний, статистичного групування, середніх і відносних величин, економічного порівняння, аналогії, екстраполяції, динамічних рядів, модифікаційних розрахунків, моделювання. Фактор ринкових відносин у функціонуванні макрорегіональних АПК визначає необхідність використання нових методів і наукових підходів їх вивчення: ринкова система розміщення продуктивних сил замість факторної; центрографічний метод регіонального аналізу; диференціація сільсько-господарських підприємств по результатах господарської діяльності; врахування диференційної ренти I і II; маркетингові дослідження, які широко використовуються в країнах розвинутої ринкової економіки. Використання теорії ренти та рентних відносин у сільському господарстві має надзвичайно важливе значення у методичні визначення ціни та плати за природні ресурси, обґрунтуванні екологізації агропромислового виробництва, раціонального природокористування.

Складовою методичною проблемою залишається вивчення населення як виробника та споживача агропромислової продукції. При цьому рівень споживання, його кількісна і якісна структура, насиченість і стабільність споживчого продовольчого ринку повинні розглядатися як важливі критерії ефективності агропромислового виробництва. Всі проблеми, пов'язані із сферою споживання,

пропонується оцінювати на основі не нормативного, а проблемно-орієнтованого підходу. У створенні комплексної методології і методики досліджень функціонування РАПК та їх ефективності велика роль відводиться аналізу та використанню досвіду західних країн, особливо у галузі маркетингових досліджень.

Згідно загальної наукової теорії системного розвитку у функціонуванні регіональних АПК всіх типів необхідно враховувати дію факторів невизначеності. Вони посилюються у відповідності до ускладнення структури /організації/ РАПК як системи, збільшення і поширення їх зв'язків, посилення відкритості та доступності зовнішнім впливам.

4. Соціально-економічна та екологічна ефективність макрорегіонального АПК.

Соціально-економічна ефективність функціонування макрорегіонального АПК в умовах ринкових відносин розглядається як його здатність на основі регіональних ресурсів, взаємовигідного обміну при мінімізації затрат максимально задовольнити потреби регіону в агропромисловій продукції і брати участь у формуванні державних продовольчих фондів. Враховуючи, що вартісні показники відображають витрати абстрактної праці, а не результат виробництва, соціально-економічну ефективність РАПК цільно визначати через обсяги виробництва кінцевої продукції та сільськогосподарської сировини з перерахунком на коефіцієнти якості продукції та використання основних і оборотних фондів. Таким чином враховується інтегральний результат використання всіх видів ресурсів в АПК.

Серед протиріч діалектичного характеру, вирішення яких є необхідним і, разом з тим, методологічно та методично складною проблемою оцінки ефективності функціонування макрорегіонального АПК, слід відзначити необхідність використання макроекономічних показників ефективності РАПК як цілісного утворення, а також мікроекономічних показників діяльності його підприємств і організацій. Важливе значення має визначення порівняльної ефективності розвитку макрорегіонального АПК, балансу "ввозу - вивозу" продукції у порівнянні до рівнів її регіонального виробництва і споживання; головних чинників і складових, структури та розміщення агропромислової діяльності; використання

досягнень НТП, оптимізації управління; розвитку маркетингової діяльності, економічного механізму РАПК в цілому.

Ефективність макрорегіонального агропромислового ринку пропонується визначати через структуру і насиченість по: товарних групах; територіальних підрозділах; сегментах груп споживачів; якості агропромислових товарів; динаміці; можливостях виходу на міжнародні ринки. Соціальний аспект ефективності виражається через величину доходів населення як виробника агропромислової продукції; фондів соціального призначення; забезпечення високого рівня життя населення в цілому.

Разом з тим збалансований соціально-економічний розвиток макрорегіональних АПК на сучасному етапі неможливий без визначення екологічних ефектів. По-суті соціально-економічна та екологічна ефективність - це дві інтегровані характеристики спрямованості та результативності єдиного процесу агропромислового розширеного відтворення. Макрорегіональний АПК акумулює і причини, і наслідки екологічних проблем. Найбільш повне обґрунтування резервів і шляхів підвищення екологічної ефективності РАПК можливе на основі виявлення та оцінки екологічного механізму його функціонування, чинників, складових, процесів, територіальної детермінованості, етапів розвитку, позитивних і негативних наслідків.

При аналізі факторів, які впливають на екологічні процеси або викликають екологічні проблеми, слід враховувати "схильність" природного середовища до тих чи інших негативних екологічних проявів. В сукупній взаємодії вони створюють ту чи іншу ступінь екологічної стійкості природного середовища, яка обмежує або посилює антропогенний вплив на нього. Вирішення екологічних проблем регіону утруднюють фактори організаційно-економічного та правового характеру - відсутність економічно обґрунтованого механізму природокористування в АПК, його управління та регулювання; екологічного моніторингу; правових та законодавчих нормативів. В цих умовах екологічну ефективність перспективного розвитку АПК має забезпечити екологізація агропромислового виробництва; у т.ч. на макрорегіональному рівні.

Досвід країни розвитку ринкової економіки переконує в широкій можливостях економічних важелів екологізації: пріоритетного інвестування екологічно оптимальних регіональних програм;

встановлення нормативів та квот забруднення і санкцій за їх перевищення; екологічного страхування тощо. Теоретико-методологічне забезпечення вибору економічної стратегії природокористування в макрорегіональному АПК також можна здійснювати на основі принципів неокласичної теорії, теорії зовнішніх ефектів. Серед показників екологічної ефективності виробництва найбільш дієвими є коефіцієнт екологічної ефективності, структура та віддача капіталовкладень на відтворення природних ресурсів; динаміка витрат на збереження окремих видів ресурсів; якісні характеристики природокористування в АПК та відтворення природних ресурсів; частка екологічних технологій у виробничих процесах; питома вага екологічно чистої продукції у загальному її обсязі; ефективність природоохоронних заходів; соціальний коефіцієнт екологізації.

5. Інтенсифікація виробництва у макрорегіональних

АПК - важливий напрям підвищення ефективності

їх функціонування.

Інтенсифікація агропромислового виробництва розглядається як основа підвищення його ефективності. В нових умовах функціонування АПК України та його макрорегіональних ланок на процеси інтенсифікації здійснюють /або здійснюватимуть у найближчій перспективі/ вирішальний вплив реформа господарського механізму, пріоритетність соціальних та екологічних аспектів життєдіяльності населення в цілому, розширення можливостей місцевого самоврядування та регіонального управління, розвиток різноманітних форм власності.

Інтенсивний розвиток у широкому розумінні включає технічне оновлення і прискорення відтворювальних процесів на основі постійного збільшення капіталовкладень в оновлення основних фондів, забезпечення науково-технічного прогресу, підвищення кваліфікації кадрів, рівня особистого споживання працівників. При цьому науково-технічний прогрес як основний важіль інтенсифікації обов'язково повинен доповнюватися раціоналізацією організації виробництва, режимом економії, забезпеченням високої якості продукції на всіх стадіях технологічного циклу; відповідати вимогам екологізації агропромислового виробництва.

У певній мірі вимоги інтенсифікації помиряться на сферу

споживання агропромислових товарів. Необхідно домагатися раціонального попиту та споживання продовольчої продукції, повного використання її споживчої цінності, зменшення відходів. Підвищуються вимоги до культури споживання, високий рівень якої позитивно впливає на загальний стан виробництва, дозволяючи при одному і тому ж його обсязі поглибити задовольняти потреби, повертати в господарський обіг значну кількість вторинних ресурсів /при умові адекватного розвитку агросервісу та переробки/. Таким чином, процеси інтенсифікації охоплюють всі ланки процесу розширеного відтворення в АПК, ведуть до якісних змін у структурі та техніко-технологічному забезпеченні виробництва, впливають на споживчий ринок, рівень та спосіб життя населення в цілому.

До системи показників кількісної оцінки інтенсифікації макрорегіональних АПК в її якісній визначеності в умовах конкретного регіону та етапу функціонування слід віднести узагальнюючі: використання живої праці; сировинних і матеріальних ресурсів; досягнень науково-технічного прогресу; якості продукції; темпів виконання соціальних завдань; досягнення екологічної стабільності виробництва. Важливе значення має використання динамічних показників: темпів, приростів, їх співвідношень. Це зумовлено відносним характером інтенсифікації, ступінь якої визначається по відношенню до раніше існуючого положення.

Велике значення для стратегії управління та планування макромасштабного АПК, функціонуючого в умовах становлення ринкових відносин, має визначення етапів інтенсифікації і типів розвитку агропромислового виробництва, врахування закономірностей переважно інтенсивного типу розвитку. В його управління та організації повинні бути враховані ринкові важелі - конкуренція, співіснування і взаємодія різних форм власності і господарювання; розвиток вільної підприємницької діяльності, у т.ч. на основі приватної ініціативи; державне регулювання та підтримка науково-технічних програм; життєвий цикл товарів і товарних груп; споживчий попит населення, його динаміка, структура зрушення. Так, за даними зарубіжних дослідників, 10% - е підвищення споживчого попиту може викликати на протязі найближчого періоду збільшення попиту з боку промисловості на 200%.

Аналіз проблем та закономірностей інтенсифікації макрорегіональних АПК на сучасному етапі дав змогу визначити основні її напрями: підвищення рівня механізації праці у сільському господарстві; збільшення виробничих можливостей агропромислової техніки та технології в цілому; дотримання співвідношень між ростом продуктивності праці і її оплатою; забезпечення відповідності агропромислових технологій вимогам екології; оптимізація розміщення підрозділів макромасштабних АПК на основі створення нових організаційних та організаційно-територіальних форм господарювання.

6. Сутність та особливості ринкового механізму господарювання в макрорегіональних АПК.

Розвиток ринкових відносин ставить надзвичайно актуальні завдання по розробці стратегії і тактики формування ринкового механізму господарювання в усіх сферах економіки. Серед складових ринкового господарського механізму макрорегіональних АПК визначаються: приватна власність, економічні інтереси, вільна підприємницька діяльність; маркетинг агропромислового виробництва; власне ринок як сукупність існуючих і потенціальних покущів товару; конкуренція підприємств і товарів; планування, прогнозування, застосування економічних важелів управління; регіональне та державне регулювання розвитку агропромислового виробництва.

Основною передумовою становлення ринкового механізму в АПК є приватна власність на землю та інші засоби виробництва. Практична її реалізація, як показує досвід проведення економічних реформ в Україні, дуже складна. Державна власність, яка займає лідуюче положення в економіці, зумовлює економічні відносини не між безпосередніми виробниками, а між виробниками та державними органами і апаратом. В результаті може виникати протиставлення інтересів виробників і держави, зниження економічної активності і зацікавленості трудящих. Тому головною метою роздержавлення є подолання відчуження виробників від засобів і результатів праці, відродження товарно-грошових відносин та реальних відносин між виробниками, подолання безгосподарності.

Конкретні шляхи та форми роздержавлення і приватизації у

макрорегіональних АПК визначаються сукупністю ряду факторів. Так, у сільському господарстві важливе значення має середньодушове забезпечення земельними ресурсами, контурність та особливості розміщення сільськогосподарських угідь, рентабельність, ефективність, спеціалізація виробництва, кваліфікація кадрів, характер соціальних та екологічних проблем. На сучасному етапі практично всі земельні ресурси закріплені за колгоспами і радгоспами. Серед них дуже багато низькорентабельних та збиткових господарств. Разом з тим колгоспи і радгоспи забезпечують виробництво близько 70% сільськогосподарської продукції і альтернативу їй за короткий час, без наукового обґрунтування, знайти важко, та і не завжди доцільно.

Значним кроком у напрямку реформування колгоспів і радгоспів стала оренда. В рамках орендного підряду відбувається зміна майнових відносин за рахунок плати за засоби виробництва. Певні зрушення відбуваються у розподільних відносинах /заробітна плата приймає форму доходу/. В організації виробництва договірні відносини, установлені переважно на адміністративних засадах, перетворюються на економічні; в системі управління розширюється самостійність орендних колективів та окремих орендарів, що стимулює скорочення управлінського персоналу в господарствах, зміну командного стилю роботи на дорадчий або партнерський. Разом з тим товарно-грошові відносини внутрішньогосподарської оренди в більшості випадків не стали реальністю. Практично відсутні такі види оренди, як фіксована грошова; оренда з частини урожаю; із частини тваринницької продукції; земля часто орендується формально. У функціонуванні орендних підприємств повинно враховуватися два моменти: право орендаря на весь період оренди не тільки користування, але і розпорядження землею та іншими засобами виробництва як своїми власними, за винятком заборони орендувати нерухомість з протизаконною метою. Ніяких обмежень щодо останньої не повинно бути. Це дало б змогу забезпечити максимальну свободу дій виробнику та підвищення ефективності агропромислового виробництва в цілому.

Важливим шляхом реформування колгоспів і радгоспів є акціонування, а також перетворення їх власності на колективно-

паїову, відродження власне кооперативних засад колгоспів. Колгоспи необхідно розуміти як асоціацію кооперативів, здійснюючих ті чи інші види діяльності. Разом з тим диверсифікація макрорегіональних АПК і агропромислового виробництва у цілому не обов'язково повинна супроводжуватися зміною відносин власності. Цей процес пов'язаний з поглибленням агропромислової інтеграції, формуванням агрофірм, агрокомбінатів, агроконсорціумів, створенням при колгоспах і радгоспах підсобних підрозділів по переробці сільськогосподарської сировини, випуску товарів широкого вжитку, меблів, будівельних матеріалів, здійсненню агросервісних послуг. Дуже важливо, щоб процеси роздержавлення та приватизації відбувалися поетапно, у відповідності до програм розвитку АПК кожного макрорегіону республіки, а нові форми організації виробництва /у т.ч. фермерські господарства/ розвивалися паралельно існуючим.

Перехід до ринкових основ господарювання означає також відновлення справжнього змісту ренти на основі її ринкової природи. Рентні відносини на мікрорівні відновлюються шляхом введення купівлі - продажу, оренди, приватизації в сфері землота ресурсокористування в цілому. Плата за природні ресурси відображає реальні економічні відносини між власниками даних ресурсів та землекористувачами. Рента в землеробстві на макрорівні представляє собою частину додаткової вартості, створеної в I та II підрозділах суспільного виробництва. Її утворення зумовлене ринком землі та інших природних ресурсів. У кожному відтворювальному циклі макрорегіонального АПК виробничі, у т.ч. природні, ресурси постають як вартісні інгредієнти, які визначають вартість суспільного продукту. Таким чином, плата за землю розглядається як важливий економічний важіль ринково-го механізму господарювання, раціоналізації агропромислового користування. Разом з тим приватна власність на землю, ціна землі - одна з головних причин погіршення умов життя звичайних верств населення у тих країнах і регіонах світу, де природна обмеженість території дозволяє власнику встановлювати монополіні ціни на неї. В зв'язку з цим зарубіжними вченими пропонується землю, води та невикористані це ресурси взяти власністю всього суспільства в особі органів місцевої /регіональної/ влади, а кожному громадянину надати право одержати їх певну

частину у примитивне та наслідуване володіння. Цей шлях має свої недоліки, недостатнє юридичне обґрунтування. В цілому ж агропромислова сфера виявляється і найбільш підготовленою, і найбільш складною сферою розвитку ринкових відносин.

При визначенні шляхів приватизації підприємств переробних галузей та виробничої інфраструктури у макрорегіональних АПК необхідно врахувати основні показники їх діяльності, особливості технологічних процесів та територіальних зв'язків, світовий досвід здійснення розподільних та управлінських функцій з точки зору економічної ефективності того чи іншого типу і масштабу виробництва в АПК макрорегіону. Як показує практика, в малих формах виробництва управління і власність взаємозв'язані, що забезпечує активну зацікавленість їх учасників у результатах праці, ефективність малого бізнесу в цілому. Тому малі переробні підприємства макрорегіональних АПК можуть бути приватизовані у формі приватної, кооперативної або колективної власності.

На середніх за розмірами підприємствах спостерігається тенденція до деякого розподілу функцій власника і управляючого. Їх приватизація повинна відбуватися через створення кооперативів, акціонерних товариств. Вирішальним напрямом приватизації великих підприємств може бути форма холдингового володіння, акціонування. Разом з тим вивчення зарубіжного досвіду свідчить, що для темпів приватизації в Західній Європі характерне загальне уповільнення. На Заході вона застосовується як засіб підвищення ефективності виробництва тільки у тих випадках, коли цей процес супроводжується міроприємствами по дерегулюванню і посиленню конкуренції. Державний вплив на господарські процеси стає опосередкованим, у т.ч. через утворення змішаних підприємств, співробітництво державного та приватного секторів. В цілому ж змішана ринкова економіка, де існують різні моделі підприємницької діяльності та форми власності, є зразком гнучкого та збалансованого господарського механізму.

Циклом формування ринкових структур у інфраструктурному забезпеченні макрорегіональних АПК можуть бути товарні і фондові біржи, рекламні агентства, посередницькі організації.

Мета їх утворення - становлення надійних ринкових зв'язків між поставниками сільськогосподарської та промислової продукції.

Масовість виробництва та споживання продукції АПК, масштабність ринку агропромислових товарів вимагає докладного визначення ринку споживачів /покупців/, тобто активного застосування маркетингу в макрорегіональних АПК. Головними його напрями на даному територіальному рівні обґрунтовуються: дослідження ємкості макрорегіонального ринку; аналіз всіх видів соціально-економічних, екологічних, виробничих зв'язків, які, власне, і визначають макрорегіональний АПК як цілісне утворення; оцінка ефективності функціонування всіх підприємств і організацій даного комплексу. В зв'язку з цим виникає необхідність у створенні на всіх підприємствах служб маркетингу, які б виконували весь складний комплекс оцінково-аналітичних робіт по визначенні запитів, потреб та смаків населення як споживача, інших характеристик ринку; специфіки виробництва реалізації та реклами того чи іншого товару. Важливе значення має формування центрів підготовки спеціалістів по маркетингу; створення незалежних організацій по проведенню соціологічних досліджень, вивчення регіональних ринків в агропромисловій сфері економіки; налагодження зв'язків з зарубіжними партнерами.

7. Стратегічне планування та прогнозування у макрорегіональних АПК.

Стратегічному плануванню та прогнозуванню належить особлива роль у ринковому механізмі господарювання. Вони займають важливі позиції у теорії та практиці агробізнесу, є важливими засобами управління виробництвом.

Прогноз розвитку макрорегіонального АПК необхідно розглядати як картину майбутнього, відображаючу перспективну ситуацію на агропромисловому ринку та різноманітних його сегментах як у регіоні, так і в країні в цілому. Прогнозування здійснюється з урахуванням регіональної специфіки виробництва, попиту, споживання, природної продуктивності землі, досягнутої регіональної ефективності АПК. Значні масштаби та неоднозначність явищ і процесів, які прогнозуються, об'єктивно визначають ймовірність та приблизність прогнозів. Саме тому найважливішою рисою прогнозів є альтернативний характер, коли в одній і тій же проблемі розглядається декілька варіантів прогнозу.

Із стратегічним прогнозуванням безпосередньо пов'язане планування агропромислової діяльності, а також контроль її ре-

зультатів. Найбільшого поширення цей вид планування досяг на Заході, де поряд з плануванням маркетингу, він є невід'ємною частиною функціонування фірм агробізнесу. Стратегічне планування визначається як управлінський процес створення та підтримки стратегічної відповідності між метою агропромислового підприємства, його потенціальними можливостями, шансами в сфері маркетингу. Воно опирається на чітко сформульовану програмну заяву, викладення допоміжних цілей і завдань, здоровий господарський портфель і стратегію росту /інтенсивного, інтеграційного, диверсифікаційного/. Окремі стратегічний план розробляється по окремих товарних групах, товарах, ринках. Для критичного аналізу господарської діяльності час від часу оцінюється підхід до ринку, що також проводиться за планом. Стратегічне планування і прогнозування приводить до найбільш повного використання принципів системного підходу і маркетингу, створює ядро сучасної методології управління в цілому.

Надзвичайно складними є проблеми вдосконалення та використання макроекономічних показників прогнозування і планування РАРК, достовірності статистичних даних та іншої інформації. Наголоє треба зробити на статистику фактичних даних і показників при широкому використанні всеохоплюючих, вибіркових, монографічних спостережень; застосування в макроекономічних розрахунках системи національних рахунків, уніфікованої статистичною комісією ООН, балансу народного господарства /міжгалузевого балансу/, індексації доходів населення; визначення динаміки економічного росту; аналізу інфляційних процесів. Важливе значення має врахування факторів невизначеності: а/ нестійкі погодні умови, які викликають тимчасові диспропорції виробництва; б/ внутрішньорегіональні диспропорції розміщення продуктивних сил; в/ **недооконаність** нормативів і показників, застосовуваних у плануванні та прогнозуванні; г/ низький загальний рівень організації і управління РАРК.

Негативна дія названих факторів проявляється у прийнятті невірних планових рішень, зниженні довіри до планових прогнозних показників, зменшенні рентабельності виробництва та його ефективності в цілому, невизначеності та ненадійності результатів господарювання. Головним коректором планово-прогнозової діяльності мають бути ринок агропромислової продукції та його особливості, орієнтація на вирішення проблеми надійності

функціонування макрорегіонального АПК як економічної системи.

8. Система управління макрорегіонального АПК.

Принципово важливим етапом здійснення економічної реформи в агропромисловій сфері економіки є реформа управління АПК та його макрорегіональних ланок. Попередні багаточисленні реформи управління не привели до підвищення ефективності функціонування РАПК, часто вони носили локальний або фрагментарний характер, не змінювали положення основних ланок виробництва і безпосередніх виробників. У роки перебудови реорганізація управління АПК відбула неримованого характеру, причому кожна послідовна проводилася в період, коли попередня виходила на стадію стабілізації. Тому важливе значення має обґрунтування нової концепції управління агропромисловою сферою економіки, основу якої повинні складати об'єктивні економічні закони, базисні відносини, а не другорядні, надбудовані принципи, обмежені перетворенням власне управлінських структур.

Головний зміст управління в умовах створення та функціонування економіки ринкового типу, демократизації всієї суспільної діяльності полягає у забезпеченні орієнтації виробничих відносин на задоволення інтересів кожної конкретної людини. Міроприємства по створенню нових форм господарювання, координація цього процесу, підготовка висококваліфікованих спеціалістів в системі управління макрорегіональним АПК повинні бути доповнені елементами використання власне економічних важелів, модифікацією структурних пропорцій та підпорядкованих зв'язків. При цьому важливим фактором, який формує орієнтири для господарських підрозділів в їх повсякденній діяльності, в забезпеченні міжгалузевих пропорцій, розвитку НТП, є ціновий механізм. Дієвість цінового впливу досягається через диференційовану систему цін на сільськогосподарську продукцію та роздрібних цін на агропромислові і продовольчі товари; безперервне врахування всіх цінових параметрів та їх динаміки і відповідну реакцію виробників; децентралізований механізм вироблення рішень, надійність товарних та ресурсних ринків в АПК.

Головною метою органів управління макрорегіонального АПК є забезпечення збалансованості міжгалузевих та міжкомплексних зв'язків, структурних пропорцій, координація та спрямування структурних змін. Основою фактичної централізації еконо-

місними методами організаційно роздібнених господарських ланок має бути зростаюча їх орієнтація на підвищення кінцевого корисного ефекту. Так, у країнах розвинутої регульованої ринкової економіки провідну роль у координації розвитку сільського господарства з розвитком інших підрозділів агробізнесу відіграють галузі промисловості. Зацікавленість промислових фірм у сільському господарстві як ринку збуту своєї продукції зумовлює розробку ширшої гами засобів виробництва, які стимулюють збільшення сукупної ефективності їх використання, підвищення на цій основі рентабельності фірм як знолу ж такі передумови пошуків фермерів на нову техніку. Це викликає підвищення якості сільськогосподарської продукції, розширення її асортименту, ліквідацію або зменшення сезонності виробництва, що, в свою чергу, дозволяє фірмам харчової промисловості і торгівлі мінімізувати сукупні витрати на переробку і збут готової продукції. Стратегія управління сільським господарством, забезпечення структурних пропорцій здійснюється економічними методами підприємствами сфери I і III. Останнім часом вже обґрунтована необхідність і здійснюється зміщення структурних пріоритетів у інвестуванні галузей АПК з II на I і III сфери. Але, на жаль, матеріально-технічне постачання сільського господарства, технологічні процеси у переробній промисловості якісно змінюються дуже повільно. У розміщенні названих взаємозв'язків і впливу криється один із основних резервів модифікації та підвищення ефективності управління в макрорегіональних АПК. Важливий аспект структурних змін в макрорегіональних АПК представляють структурно-організаційні. Елементи ринкових зв'язків розвиваються шляхом створення та взаємодії агропромислових об'єднань, концернів, консорціумів, розвитку договорів, контрактів, безпосередніх зв'язків між виробниками. Це сприяє персоналізації ринкових контактів, полегшує піную хронологічну і територіальну координацію взаємних поставок того.

Специфіка переходу до ринкових відносин, таким чином, ставить певні вимоги до системи управління макрорегіональними АПК. При всій неопорядкованості сьогодення централізму в суспільно-економічній діяльності уявляється необхідним функціонування таких органів на макрорегіональному рівні, які б здійснювали координацію розвитку ринкових структур та їх взаємодії на основі ви-

користання спільних ресурсів, завдань та інтересів для всього АПК макрорегіону; займалися вирішенням проблем перехідного періоду, здійснювали контроль за виконанням планових рішень. Це могли би бути макрорегіональна агропромислова асоціація, функціонально-галузеві асоціації, фінансові групи, регіональні корпорації, агропромислові союзи тощо. Особливу увагу необхідно звернути також на розробку механізмів реалізації тих або інших законів, рішень, правил поведінки на ринку, правових, економічних, соціальних, екологічних норм, які забезпечують виконання поставлених перед АПК макрорегіону завдань. Серед таких механізмів можна назвати розробку регіональних програм: роздержавлення і приватизації; підтримки нових форм організації виробництва; особистих підсобних господарств; стабілізації територіально-економічних зв'язків; вирішення соціальних та екологічних проблем.

9. Основні напрями підвищення ефективності використання природного агроресурсного потенціалу АПК Півдня України.

АПК Південного регіону займає значне місце в агропромисловій сфері економіки України. Розміщуючись на 18,8% території, він забезпечує виробництво 17,7% валової продукції сільського господарства; значні обсяги її закупок, у т.ч. 48,4% вовни, 36,2% опочів, 30,7% плодів, 23,5% зернових, 22,6% соняшнику, 20,3% яєць, 16,1% м'яса, 14,4% молока. У галузях переробної промисловості виробляється 80,6% республіканського обсягу риби і морепродуктів, 38,2% плодоовочевих консервів, 20,3% жирних сирів, 13,8% м'яса і м'ясопродуктів. Агроресурсний потенціал АПК Півдня значний і на фоні міжнародних порівнянь. Він забезпечує обсяг виробництва зернових культур, картоплі більший, ніж АПК Болгарії; молока і цукру-піску більший, ніж у Болгарії та Угорщині; вилов риби більший ніж у ФРН, Болгарії, Югославії. По виробництву м'яса АПК Півдня перевищує такі країни, як Молдова, Азербайджан, Вірменія, Таджикистан, Туркменістан разом взяті; по виробництву цукру-піску, тваринного масла і сирів жирних займає 5-е місце в СНД, круш і борошна - 6-е місце. Це свідчить про значні товарні можливості АПК Півдня України та реальні перспективи, збільшення його ролі у формуванні агропромислового ринку і нашої держави, і на міжнародному рівні.

Головним природним багатством території Півдня республіки є земельні та агрокліматичні /зокрема, термічні/ ресурси. Загальна площа сільськогосподарських угідь у макрорегіональному АПК у 1992 р. складала 8167,0 тис.га, частка ріллі у їх площі досягла 81,5%, сіножатей і насаджень - 10,4%, плодоягідних насаджень - 1,4%. Разом з тим посушливість клімату, суфозійно-продсанні львів у ґрунтоутворних породах, дефіцит водних ресурсів є факторами, які значно знижують можливості ефективного використання природно-ресурсного потенціалу АПК. Необхідною умовою ефективного землеробства є проведення зрошувальних меліорацій на значних територіях. У 1992 р. загальна площа зрошуваних земель досягла 18,7% республіканської величини; 36% зрошуваних угідь регіону зосереджено у Херсонській області, 30,4% - у Криму. Важливим показником ефективності використання земельних ресурсів є урожайність сільськогосподарських культур /табл.1/.

Таблиця 1.

Ефективність використання земельних ресурсів
в АПК Південного регіону України

	УРОЖАЙНІСТЬ, Ц В 1 ГА ЗРОШУВАНОЇ ПЛОЩІ				
	Зернові і зернобобові	Сосяни-ник	Картоп-ля	Овочі	Цукрові буряки
Крим	30,7	18,3	105	169	-
Миколаївська	27,0	13,9	67	128	226
Одеська	30,7	16,5	86	122	228
Херсонська	25,4	6,7	69	149	-
Південний район	28,7	11,9	82,3	142	-
Україна	27,7	13,8	119	102	292

З 1 га зрошеного гектару було одержано 38,1 ц зернозих, 15,5 ц сосяниці, 131,2 ц плодоягідних, 154,5 ц овочів. Не дещо перевищує показники урожайності на ботарних землях, але є одночасно вагомою причиною підвищення затрат в розрахунку на 1 га посіву або виробництва тваринницької продукції.

Значно менші значення у порівнянні з середньореспубліканськими показниками /за винятком Криму/ характеризують продуктивність використання угідь у тваринництві. Так, виробництво м'яса у 1992 р. на 100 га складало 91,3 т проти 104,5 т у за-

біній вазі, молока - відповідно 416,0 і 587,4 ц/га, яєць - 103,7 і 108,5 тис.шт.

Це свідчить про значні резерви підвищення ефективності використання ПРІ АПК Південного регіону України, нейтралізація природно-антропогенних негативних процесів у агроландшафтах регіону /суфозійно-просадних явищ, природного хлоридно-сульфатного засолення, зсуво- і карстоутворення, ерозії ґрунтів/, до яких відносяться розтріскування зрошення, попередження при ньому повторного засолення, осідань, ерозії, підтоплення, регулювання стоку, створення території і об'єктів державно-заповідного фонду.

Враховуючи переважання території сільськогосподарської діяльності на навколишнє середовище /питома вага ріллі у структурі угідь складає 81,5% у Херсонській області - 89,8%, поступове руйнування і навіть можлива деградація агроландшафтів, екологічні імперативи необхідно враховувати у матеріально-технічному забезпеченні сільського господарства регіону /конструювання, випуск та поставки засобів малої механізації, легких тракторів, спеціальних поливних машин/, в особливостях агрокультури на Півдні республіки в цілому, в розробці загально-регіональних програм інтенсифікації агропромислового виробництва.

Важливе значення для оптимізації екологічної обстановки в регіоні та підвищення ефективності АПК в цілому має раціональне водокористування. У 1992 р. обсяг споживання свіжої води у сільському господарстві досяг 6708 млн.м³, а використання оборотної води в загальному його обсязі становило лише 59,0%, що на 90% менше середньореспубліканського значення. У загальній величині стоку питома вага забруднених вод досягла 18,0%, а величина транзитного забруднення оцінюється у 794,4 млн.м³. Серед наслідків такого становища слід відзначити практичну втрату промислового значення розведення та вилову прісноводних риб, зменшення частки цінних видів риби у структурі морського риболовства. Важливими заходами підвищення ефективності водокористування обґрунтовуються як економічні так і організаційно-адміністративні методи: введення плати за ресурсокористування, за забруднення; розрахунків між підприємствами-забруднювачами і такими, ефективність роботи яких знижує це забруднення; право-

ве забезпечення агропромислового природокористування; розробка загально регіональної програми екологізації та підвищення ефективності АПК.

Ю. Підвищення ефективності використання соціально-економічних ресурсів в АПК Півдня України.

У формуванні трудових ресурсів АПК регіону, розміщення та структури регіонального споживчого ринку визначальну роль відіграють населення та система розселення. У 1992р. на Півдні України проживало 7951,3 тис.чол. Питома вага міського населення становила 65,6%. Середня густина міських поселень складає 1,8 на 1000 км², що майже у 2 рази менше середньореспубліканського показника. Територіально-урбаністична структура населення неповна, характеризується домінуванням в областях одного великого міста та переважанням малих міст і смт із середньою щільністю відповідно 16,8 і 17,7 тис.жителів. Для регіону характерна значна диференціація заселеності - від 20 чол./км² у сухостепових районах Херсонської області до 500 чол./км² і більше на Південному березі Криму. Низький рівень заселеності сільської місцевості є одним з головних чинників дефіциту трудових ресурсів у сільському господарстві. Разом з тим саме ця галузь, інтенсивний розвиток якої забезпечує застосування зродувальних меліорацій, найбільше потребує висококваліфікованих кадрів. На покращення трудових ресурсного та соціально-економічного потенціалу регіону в цілому має бути направлена політика переселення молодих сімей із західних та північних районів республіки, етнічних німців. Значне залучення населення із інших регіонів разом з тим у сільську місцевість Півдня супроводжується зворотним процесом - його вибуттям. У Криму та Херсонській області територіальна мобільність сільських жителів у 2,1-2,5 разів перевищує середньореспубліканську. Це пояснюється недостатнім розвитком соціальної інфраструктури на селі, комунікацій, забезпечення житлом, низьким рівнем механізації сільськогосподарських робіт, зростаючими майтниковими трудовими поїздками у міста. Тому для стабілізації чисельності населення, зайнятого у сільському господарстві, необхідна реалізація комплексу заходів соціально-економічного, організаційного та управлінського характеру по забезпеченню інтересів трудящих, впровадженню ринкових форм господарювання на землі.

Серед інших характеристик населення слід відзначити незначний його природний приріст, переважання кількості жінок над кількістю чоловіків, відносно низьку питому вагу працездатного населення у його структурі /51,4 - 56,4% у сільській місцевості/, що свідчить про значне соціально-економічне навантаження на працюючих. Зосередження переважної більшості населення у великих обласних містах та курортно-рекреаційних зонах /у т.ч. декілька разове його збільшення за рахунок відпочиваючих у рекреаційні сезони/ зумовлює їх функціонування як значних центрів ринкового простору та економічної активності, при цьому роль малих міст - районних центрів, особливо периферійних, виражається дещо послабленою.

На продуктивність праці в галузях АПК значною мірою впливає розвиток соціальної інфраструктури. На Півдні України відзначається недостатня забезпеченість загальноосвітніми школами. Кількість учнів, які навчаються у 2-гу зміну, складає 17,7%. Забезпеченість дошкільними закладами дещо більша, ніж у середньому по Україні /61,2% проти 53,2%/, але, починаючи з 90-х років, її характеризує зникнення у всіх областях - від 5,3% на Херсонщині до 12,6% - у Криму. Вирішення цих проблем повинне зайняти першочергове значення у соціальному розвитку регіону. Сільськогосподарські та економічні вузи, технікуми, професійно-технічні училища, здійснюють підготовку і перепідготовку кадрів для АПК. Перспективним використанням його наукового потенціалу пов'язується насамперед з необхідністю розробки і виконання комплексної регіональної програми аналізу ефективності функціонування всіх складових АПК, створення єдиного інформаційного банку даних, забезпечення координації, узгодження і наступності досліджень.

У 1992 р. Південь зосереджував 35,7% усіх санаторіїв та пансіонатів, 37,9% будинків відпочинку, 55,6% загальної кількості місць для лікування і відпочинку в Україні. Разом з тим кількість лікарів у Херсонській і Миколаївській областях на 40% менше, ніж у Криму; нижчими є також рівень забезпеченості середнім медичним персоналом, кількість ліжок на 1000 жителів. Тому для покращення медичного обслуговування населення важливе значення має ліквідація названих територіальних диспропорцій при збереженні рекреаційної спеціалізації регіону, яка створює підґрунтя товарності агропромислового виробництва, покращення

екологічних характеристик продуктів харчування.

З перспективи актуальним залишається вирішення проблем забезпеченості підприємствами сфери послуг, особливо у сільській місцевості /сучасний рівень досягає 34,3%, розширення номенклатури послуг, зменшення внутрішньорегіональних диспропорцій у розміщенні підприємств /на 1993р. понад 30% їх загальної кількості зосереджено у Києві/. Надзвичайно важливе значення для вирішення проблеми дефіциту трудових ресурсів у сільському господарстві має збільшення житлового фонду у сільській місцевості /на сучасний період його площа складає 37,4% загального обсягу при забезпеченості 13,6 м² на сільського жителя України/, у т.ч. шляхом індивідуального та кооперативного будівництва, приватизації житла.

Особливістю транспортного обслуговування АПК Південного регіону є у порівнянні з іншими РАМК України висока питома вага морського та річкового транспорту, а також місць - комплексних транспортних узлів. Провідна роль у здійсненні мікрорегіональних перевезень належить залізничному транспорту. Проте густина залізниць на 1000 км² території є меншою, ніж республіканська і дорівнює 37,5 проти 40,9 км, особливо у Херсонській області /16,1 км/1000 км²/. Низьким залишається показник електрифікації залізниць /менше 40%/, що негативно позначається на інтенсивності вантажопотоків. Провідне місце у внутрішньому вантажообороті агропромислової продукції належить автомобільному транспорту. Забезпеченість автомобілями становить 222,15 км/1000 км², значна частина з них - з твердим покриттям. Виняток становить лише сільська місцевість Херсонської області, де найбільше в регіоні ґрунтових доріг. Для збільшення ефективності перевезень необхідні дальший розвиток мережі автомобілів у сільській місцевості, вдосконалення сфери обслуговування транспорту, застосування спеціалізованих автотранспортних засобів, будівництво механізованих перевантажувальних комплексів на всіх лініях інтенсивних перевезень, збільшення ролі річкового та морського транспорту в структурі вантажообігу.

II. Основні резерви і напрями збалансованого, пропорційного розвитку та підвищення ефективності функціонально-галузевої структури і територіальної організації АПК Південного регіону України.

Галузі по виробництву засобів виробництва. І сфера одержала недостатній розвиток в макрорегіональному АПК. Так, тракторне і сільськогосподарське машинобудування представлено 12 підприємствами. Серед них майже 50% всіх працюючих, обсягу основних фондів, 30% товарної продукції зосереджує ВО "Комбайновий завод ім. Г.І.Петровського /м.Херсон/, 20% - завод сільськогосподарського машинобудування у м.Одесі. Існуючі потужності, таким чином, розподілені дуже нерівномірно; заводи випускають обмежений асортимент товарної продукції і, враховуючи масштаби виробництва, не можуть своєчасно реагувати та переорієнтуватися згідно вимог ринку сільськогосподарських машин. Так, у регіоні не задовольняється попит на засоби малої механізації, на сільськогосподарську техніку для роботи у садівництві, на гідроагрегати. Подібне становище склалося і в галузях виробництва засобів виробництва для харчової і комбикормової промисловості, які представлені 10 підприємствами, що не можуть належним чином забезпечити пропозиції і задоволення попиту на регіональному ринку. Зусилля макрорегіонального АПК зосереджені не на випуску нових засобів виробництва, а на ремонті старих /табл.2/.

Проблема збалансованого пропорційного розвитку названих видів діяльності, підвищення ролі галузей і сфери в АПК Півдня повинна визначати зміну пріоритетів його структурної політики на основі обґрунтування і використання відповідної регіональної програми, збільшення обсягів інвестицій у виробництво засобів виробництва, залучення у ці галузі нових, ринкових господарських структур, модернізації підприємств з урахуванням попиту і пропозицій на регіональному ринку агропромислового обладнання і машин.

Таблиця 2

Основні структурні пропорції галузей по виробництву засобів виробництва та їх ремонту в АПК Південного регіону України, 1992р.

Показники	Галузі	Тракторне і сільськогосподарське машинобудування	Виробництво обладнання для харчової промисловості	Ремонт тракторів і сільськогосподарських машин
Кількість підприємств	12	10	1242	
ПЗП, чол.	19050	7131	26020	
Обсяг товарної продукції, тис.крб.	664286	222667	490101	

	1	1	2	1	3
Основні виробничі фонди, тис.крб./ у цінах 1991 р./	440473		45099		32151

Поглиблення спеціалізації і раціоналізації розміщення галузей сільського господарства. У виробництві товарної продукції АПК Південного регіону частка рослинництва становить 46,5%. Галузями спеціалізації є зернове господарство, вирощування соняшнику, ефіро-масляних, технічних культур, овочівництво, садівництво, виноградарство. У загальній структурі посівних площ під зерновими зайнято 47,4%, соняшником - 7,5%, плодонісними насадженнями - 1,8%, овочами - 1,7%. Незначна питома вага плодощовочівництва у структурі посівних площ свідчить про недостатнє використання сприятливих агрокліматичних ресурсів території для виробництва екологічно чистої високоцарної плодощовочової продукції. Розширення площ під плодощовочевими культурами, особливо теплолюбивими, є одним з важливих напрямів поглиблення спеціалізації АПК Півдня України, підвищення його ролі у республіканському поділі праці. Абсолютні показники обсягів валової продукції свідчать про спад виробництва у 1992 р., що є наслідком як загальних кризових явищ у економіці, так і недоліків у розвитку АПК, які мають регіональний характер. Так, виробництво зернових у 1992 р. було на рівні 1985 р., збір плодів і ягід у цьому ж році був у 2-2,5 разів меншим, ніж у попередньому. Така ж тенденція характеризує виробництво соняшнику і картоплі. Ефективність рослинництва зникає недосконала техніка, порушення технології використання поливу земель; незбалансований розподіл капіталовкладень у розвиток сільського господарства обласних АПК. У табл. 3 наведені показники ефективності рослинництва.

Високі регіональні затрати на виробництво зернових, плодів, овочів формуються за рахунок Миколаївської та Одеської областей, винограду - за рахунок Миколаївської та Херсонської областей. Нижчими, ніж у республіці, є затрати на виробництво зернових на Херсонщині та у Криму, овочів і плодів, винограду - у Криму. Значно перевищують середньореспубліканські показники

затрати на виробництво I ц цукрових буряків /на I43%/, картоплі /на 75%/. Продуктивність праці у всіх галузях рослинництва є нижчою середньореспубліканських показників, особливо у виробництві картоплі, а також соняшнику, цукрових буряків. Виняток становить лише овочівництво, яке має вищі показники рентабельності /табл.3/. Разом з тим для показників ефективності рослинництва характерна значна галузева та територіальна диференціація, яка дозволяє визначити внутрішньорегіональні пропорції його ефективного розвитку.

Таблиця 3

Економічна ефективність основних галузей рослинництва
ЛПК Півдня України, 1992р.

I	Затрати на I ц продукції, грошових одиниць						
	Берно	Соняш- ник	Цукро- ві бу- рян	Карто- плі	Овочі	Плоди	Вино- град
I	2	3	4	5	6	7	8
Крим	139,9	-	266,0	247,7	495,5	626,7	366,8
Миколаївська	190,1	145,4	366,1	952,9	968,4	816,7	1092,2
Одеська	167,6	135,4	237,7	567,8	672,8	879,1	793,1
Херсонська	148,1	334,7	321,9	523,6	451,0	691,1	1339,0
Південний р-н Україна	161,4	235,3	317,9	573,0	631,9	778,0	973,3
Україна	148,1	123,3	273,6	328,3	634,2	702,5	835,0
I	Затрати на I ц продукції, доліно-гроздів/прямих/						
Крим	1,01	1,97	-	4,00	7,35	10,69	8,62
Миколаївська	1,79	3,27	1,78	8,37	9,08	6,42	9,82
Одеська	1,72	2,87	1,31	10,69	11,36	12,46	20,98
Херсонська	0,90	1,93	2,02	5,77	5,70	21,66	6,67
Південний р-н Україна	1,36	2,51	1,73	7,26	8,38	13,29	11,96
Україна	1,03	1,76	1,62	3,22	11,12	11,87	11,39
I	Рівень рентабельності, %						
Крим	392,6	695,6	105,3	258,2	69,2	140,3	202,2
Миколаївська	233,9	328,3	126,0	38,2	80,7	62,5	354,4
Одеська	235,6	493,4	125,6	85,3	100,8	82,9	179,8
Херсонська	261,9	432,5	-60,1	92,1	70,7	38,5	30,3
Південний р-н Україна	281,0	537,5	74,2	101,0	80,4	81,1	191,7
Україна	376,3	586,7	143,8	260,5	70,1	98,4	207,5

Особливої уваги в аналізі галузевої структури рослинництва заслужовує кормовиробництво як важливий чинник ефективності розвитку тваринництва. Воно забезпечує виробництво 33,0% сіна одnorічних трав від загальнореспубліканського обсягу, 18,1% зеленої маси, 16,7% сінажу. В структурі кормового балансу переважає зелена маса /70,1%/, силос /16,8%/, сінаж /6,6%/. Регіональні затрати на виробництво кормових культур, за винятком коренеплодів, значно перевищують республіканські. Тому важливим напрямом підвищення ефективності кормовиробництва є перехід на інтенсивні технології, структурно-галузева перебудова галузі у відповідності до природних умов спеціалізації /у т.ч. збільшення обсягів виробництва коренеплодів/.

У структурі товарної продукції сільського господарства АПК Півдня провідна роль належить тваринництву. Воно зосереджує 38,4% республіканського поголів'я овець і кіз, 20,6% птиці, 16,9% - свиней, 14,3% - ВРХ. Значення спеціалізації мають розведення ВРХ, вівчарство, птахівництво. Визначення порівняльної продуктивності тваринництва показало, що в його ефективному розвитку найбільші значення мають вівчарство, птахівництво, розведення ВРХ на м'ясо.

Кількість поголів'я та його структура загалом відповідають природно-ресурсним можливостям регіонального АПК. Разом з тим є значні резерви для збільшення поголів'я свиней у всьому регіоні, овець і кіз - у Миколаївській, птиці - у Херсонській та Миколаївській областях, розвитку кролівництва та оджільництва. На Півдні республіки спостерігається значна диференціація у рівні ефективності та структурі виробництва тваринницької продукції у розрізі обласних АПК; депо меншими середньореспубліканськими значень є обсяги її виробництва в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь /за винятком овець на 100 га ріллі та птиці на 100 га посіву зернозих;/; аякі порівнянно з республіканськими є показники продуктивності праці у свинарстві, вівчарстві, птахівництві, розведенні ВРХ; з меншими затратами ведеться виробництво 1 ц молока; 1 ц привісу ВРХ, свиней /на 19,3%/, овець; 1 ц вівни /на 10,5%/, 1000 яєць /табл.4/. Видим за республіканський рівень є середньодумові показники виробництва м'яса /на 46% при значній внутрішньорегіональній диференціації - у Херсонській області; яєць /на 27,3%/, молока.

Порівняльна ефективність галузей тваринництва
в АПК Півдня України, 1992р.

	Затрати на виробництво одиниці продукції, тис.крб.						
	на І ц моло- ка	на І ц приві- су ВРХ	на І ц приві- су овець	на І ц вовни	на І ц приві- су сви- ней	на І ц приві- су пта- риві	на 1000 яєць
Крим	0,649	5,30	2,62	23,26	4,96	0,13	2,09
Миколаївська	0,952	7,91	4,17	24,61	8,30	0,046	2,24
Одеська	0,777	6,39	3,73	21,81	6,61	0,061	2,02
Херсонська	0,829	6,42	4,31	22,37	5,54	0,052	2,20
Південний р-н Україна	0,832	6,50	3,76	22,94	6,10	0,043	2,14
	0,836	6,54	4,61	26,21	7,07	0,057	2,27
	Затрати на виробництво продукції, людино-годин, прямих						
Крим	7,09	39,21	32,1	271,5	41,66	13,3	16,8
Миколаївська	11,16	72,32	32,6	234,9	71,37	16,0	31,7
Одеська	12,0	77,37	91,6	336,1	63,83	60,8	29,9
Херсонська	9,02	50,88	93,0	219,8	48,07	51,8	18,6
Південний р-н Україна	9,82	60,0	82,3	265,6	56,23	42,7	24,2
	9,96	64,31	114,8	324,7	67,23	58,5	25,4

Незважаючи на досягнуті окремі високі показники ефективності тваринництва, в АПК Південного регіону спостерігається їх значна територіальна диференціація, зменшення абсолютних обсягів виробництва. Тому в перспективі є настійна необхідність у раціоналізації внутрішньогалузевої спеціалізації та розміщення галузей тваринництва на основі визначених закономірностей функціонування та показників його ефективності; перерозподілу капіталовкладень у тваринницькі галузі обласних АПК з метою вирівнювання пропорцій і темпів їх розвитку, інтенсифікації галузей; збільшення роль ОПГ у виробництві тваринницької продукції.

Для АПК Півдня характерний високий рівень товарності, значна територіальна концентрація закупок основних видів продукції. Це свідчить про наявність об'єктивних умов для формування структурно досконалого, стабільного продовольчого ринку регіону та значного вкладу у формування республіканських продовольчих фондів.

важливу роль у забезпеченні ефективного розвитку сільського господарства відіграють раціональна структура капіталовкладень, сучасна матеріально-технічна база. У 1992 р. майже 1/3 обсягу капіталовкладень, направлених у сільське господарство, були розміщені в АПК Криму, майже 30% - в АПК Одеської області. Такий розподіл не завжди сприяє вирішенню міжобласних диспропорцій, які характеризуються значним відставанням Миколаївської області у рівні розвитку агропромислового виробництва.

У регіональному АПК Півдня вищі, ніж у республіканському АПК, показники фондоозброєності праці /на 28%/, фондозабезпеченості /на 4%/, електроозброєності праці /на 18%/. Рівень комплексної механізації тваринництва на фермах ВРХ складає 81%, на свинофермах - 65%, у птичниках - 79%; на 98% механізоване доїння корів, на 92% - стрижка овець. Разом з тим енергозабезпеченість господарств є на 26% нижчою середньореспубліканського показника; не досягає республіканського рівня забезпеченість тракторами, зернозбиральними комбайнами; фондовіддача становить 85% республіканського значення. Таким чином, вирішення виявлених проблем та диспропорцій з урахуванням їх внутрішньорегіонального розподілу, ліквідація вузьких місць у розвитку і розміщенні елементів матеріально-технічної бази, поряд з виявленими раніше резервами, складає важливий напрям підвищення ефективності сільського господарства АПК Південного регіону України.

Галузі переробної промисловості. Важливою комплексоформуючою ланкою АПК Півдня України є харчова промисловість. Вона представлена 22 основними галузями і розвивається на базі 3643 підприємств, зосереджує 140,085 тис.чол. зайнятих, 155407,2 млн. крб. товарної продукції, 46186,3 млн. крб. вартості основних фондів /1992р./ . Галузева структура структури сфери III в обласних АПК практично не відрізняється від загальноорегіональної. Розміщення переробних підприємств характеризує найбільша концентрація на Одешині, основних виробничих фондів, товарної продукції - у Криму та на Одешині /відповідно з 4 і 2 рази вище, ніж у Миколаївській та Херсонській областях/, тобто значні внутрішньорегіональні відмінності. Харчова промисловість Півдня у 1992 р. зосереджувала 89,6% загальноореспубліканського виробництва риби,

рибо- і морепродуктів, 38,2% плодоовочевих консервів, 20,3% сирів жирних, 18,8% м'яса і м'ясопродуктів, 16,0% продукції з незбираного молока, 15,4% тваринного масла, 15,0% кондитерських виробів, 12,5% цукру-піску, 10,8% олії. У 1992 р. порівняно з 1985 р. у регіоні зросло виробництво м'яса, особливо у Херсонській області /на 36,6%/, олії, у т.ч. на Миколаївщині /на 35,4%/, на Херсонщині /на 53,1%/, продукції з незбираного молока /за винятком Криму/, консервів. Як і в цілому по Україні, допущено зниження виробництва хліба і хлібобулочних виробів, борошна, круп, тваринного масла. Ефективність функціонування переробних галузей характеризують менші порівняно з республіканськими показники фондовіддачі /за рахунок її дуже низького рівня у Криму - в 2 рази нижчої, ніж в Україні/. При цьому фондозаброньованість праці у Криму також у 1,6 разів перевищує середньореспубліканські показники, у 2 рази - регіональні. Крим має також найменші показники виробітку продукції на 1 зайнятого /табл.5/. Закономірності у розподілі показників ефективності необхідно враховувати при інвестиційному забезпеченні сфери ІІІ АПК регіону, визначенні його структурних пріоритетів.

Таблиця 5

Ефективність функціонування харчової промисловості
АПК Південного регіону України, 1992 р.

	Фондовід- дача, крб.	Фондозбро- неність, крб.	виробництво продукції на 1 зайнятого, крб.
Крим	3,13	30632	103992
Миколаївська	8,72	15847	148026
Одеська	5,18	23061	128379
Херсонська	6,77	16976	127049
Південний р-н	6,95	21814	126864
Україна	6,89	17806	128024

Важливими засобами підвищення соціально-економічної ефективності переробних підприємств АПК Півдня є раціональне використання виробничих потужностей /особливо в олійно-жировій та плодоовочекопсервній галузях/, прискорення оновлення основних фондів, використання прогресивних технологій, оновлення асортименту кінцевої продукції, застосування економічних важелів в

регулюванні та управлінні.

Специфіка технології виробництва провідних переробних галузей Півдня республіки /плодоовочекопсервної, виноробної/ зумовлює високий рівень використання питної води - 0,95-0,95. Підприємства харчової промисловості Криму та Миколаївської області практично без очистки скидають у водойми використану воду; недостатньо очищені води переважають у водокористуванні в Миколаївській і Херсонській областях, хоча забезпеченість очисними спорудами переробних підприємств досягає 100%. Для вирішення екологічних проблем важливе значення має обґрунтування і виконання комплексної регіональної програми екологізації агропромислового виробництва.

Виробнича інфраструктура. Галузя виробничої інфраструктури є невід'ємною ланкою сучасного агропромислового виробництва. Так, в США питома вага затрат на функціонування переробних галузей, холодильно-складського і таропакувального господарства, спеціалізованого транспорту дорівнює 75% від загальної величини. Для АПК Південного регіону України характерна недостатня забезпеченість сховищами та складами - 70,2% при 89,7% забезпеченості у колгоспах і радгоспах та 58,0% - у торговельних організаціях. Ще менший рівень відзначається у забезпеченості сховищами з сучасними технологічними обладнанням, розподільними холодильниками /102 одиниці ємністю 91,01 тис.т/. Загальний дефіцит ємностей для зберігання плодоовочевої продукції і картоплі в регіональному АПК Півдня складає 647,2 тис.т. При цьому внутрішньорегіональне розміщення є дуже нерівномірним. В Одеській області функціонує 16,4% овочекартоплесховищ з охолодженнями та активною вентиляцією, у Херсонській області - 55,6%; кількість холодильників коливається від 44,5% у Херсонській області до 75,0% у Криму. Тому в підвищенні ефективності функціонування цих підприємств важливим є раціональне розміщення у комплексі з подоланням відомчих бар'єрів у користуванні; новий підхід до технологічного забезпечення процесів зберігання.

Значно вищі показники характеризують ємність зерносховищ та забезпеченість ними /92,0%/ . Разом з тим низька питома вага механізованих зерносховищ /76,3%/, недостатня ємність капітальних сховищ, дозволяє розміщувати до 70% валового збору зернових, а в урожайні роки цей показник стає ще меншим. важливим

засобом вирішення проблеми є розширення емкостей сховищ при сільськогосподарських підприємствах та селянських господарствах.

Одним з найнижчих показників в Україні характеризується рівень забезпеченості силосними та сінажними спорудами, які до того ж, вводяться в експлуатацію дуже повільно. Для ліквідації вузьких місць у функціонуванні виробничої інфраструктури, її розміщенні, зменшення втрат продукції при зберіганні важливе значення має першочергове освоєння капіталовкладень на введення в дію та реконструкцію існуючих підприємств.

Агрпроміслові підкомплекси. В АПК Південного регіону України функціонують наступні найважливіші підкомплекси: зернопромисловий, олійно-жировий, плодоовочеконсервний, цукробурякопереробний, картоплепромисловий, парфумо-косметичний, безалкогольних напоїв, солоний, м'ясо-, молоко-, рибпромисловий, з II підкомплексів 6 розвивається на базі рослинного циклу, 3 - тваринного циклу, 2 - на базі використання мінеральної сировини.

Зернопромисловий комплекс характеризується як повностадійний та експортноорієнтований. Значна частина його продукції вивозиться у вигляді зернових, борошна, круп, макаронних виробів. Обсяг вивезення муки в республіки СНД у 1992р. досяг 188 тис.т., що в 5 разів перевищувало обсяги ввезення. Недостатньо використовується зернові ресурси на виробництво круп. В перспективі ефективний розвиток підкомплексу пов'язується з підвищенням технологічно-технічного забезпечення виробничих процесів, розширенням асортименту продукції, удосконаленням її зберігання, фасування, збільшенням концентрації переробних підприємств. Олійно-жировий підкомплекс базується на виробництві та переробці соняшнику. Його питома вага в Україні по запасам сировинних ресурсів становить 20%, а по потужності переробних підкомплексів - 10%. Це свідчить про необхідність збалансування галузевих пропорцій; в підкомплексі на основі збільшення концентрації переробних підприємств. У забезпеченні його розвитку значення має також збільшення випуску маргарину, майонезу.

Загальнодержавне та експортне значення має плодоовочеконсервний підкомплекс, який забезпечує виробництво 37,5% консервів у республіці, 35% шампанських та 59% виноградних вин, 17,0% швидкозамороженої продукції. Пріоритет розвитку плодоовочекон-

сервального підкомплексу збережеться і в перспективі. Він пов'язаний із технологічним оновленням виробництва, збільшенням питомої ваги швидкозамороженої продукції та свіжих ранніх плодів і овочів у його структурі, впровадженням сучасних таропакувальних засобів.

Серед проблем функціонування підкомплексів тваринницького циклу виділяються високий рівень зносу основних виробничих фондів переробних підприємств /у молокопромисловому підкомплексі Херсонської області він складає 57,6%; у рибпромисловому комплексі регіону - 39,9%/. Недостатнім є виробництво м'ясомолочної продукції для дитячого харчування, асортиментна структура кінцевої продукції, обсяг вилову риби. Подолання цих вузьких місць складає важливий резерв підвищення ефективності агропромислових підкомплексів.

Інтегральні показники соціально-економічної ефективності макрорегіонального АПК - структура та рівень споживання населення регіону характеризуються як достатньо високі. Структура споживання продуктів харчування належить до найбільш збалансованої серед інших регіонів та країн СНД і відзначається підвищеною питомою вагою овочів, плодів та зниженою - хліба і картоплі. Середньодушове споживання на Півдні республіки м'яса, молока, яєць, овочів, плодів, риби і олії більше, ніж в СНД та в Україні; хліба, картоплі, цукру - менше.

Слід відзначити, що в АПК всіх підкомплексів недостатній розвиток одержали ланки переробки сировини для легкої промисловості. Ліквідація цього вузького місця створює важливий резерв формування раціонального споживчого ринку в регіоні.

Ефективне функціонування підкомплексів має бути забезпечене належною організацією та управлінням відтворювального процесу і його територіальних зв'язків локалізації. Разом з тим створення нової покомплексної структури управління АПК було би не доцільним. В забезпеченні управління повинні активніше використовуватися економічні важелі, а також нові форми організації виробництва, в компактних територіальних контурах яких локалізуються АПК-агрофірми, агроконсорціуми, агропромислові виробничі об'єднання.

Функціонально-територіальна структура та ефективність розміщення агропромислового виробництва. В територіальній органі-

зації та структурі АПК Південного економічного району виділяються 4 обласних АПК, АПК адміністративних районів головних центрів, центри I і II порядку, агропромислові пункти. До зональних агропромислових утворень відносяться сільськогосподарські зони або райони /мал. I/.

Маючи приблизно однакові /у великому разі, порівняльні/ розміри території, ресурсної та виробничий потенціали, системи розселення, обласні АПК відрізняються за рівнем спеціалізації, концентрації, ефективності. Так, за рівнем територіальної концентрації агропромислових підприємств виділяється Одеська область / $K_t = 0,54$, по рівнії середньореспубліканському значенню/. В інших обласних АПК $K_t = 0,44-0,46$. Це свідчить про значні територіальні резерви для розміщення нових або розширення існуючих підприємств. Ефективність використання території в агропромисловому виробництві характеризують також значні відмінності: у Криму на 100 га сільськогосподарських угідь виробляється 114500 крб. товарної сільськогосподарської продукції

в той час як у Миколаївській області - 72500 крб., в середньому по регіону даний показник був на 16% меншим республіканського. Це підтверджує висновок про значні регіональні резерви підвищення ефективності агропромислового виробництва. Спеціалізацію сільського господарства в обласних АПК відзначає більша питома вага тваринництва в Миколаївській і Херсонській областях /відповідно 55,9% і 57,8%/, менша - у Криму та в Одеській області /50-50%/, що пояснюється більш глибокою спеціалізацією АПК цих областей на промисловому господарстві, особливо садівництві, овочівництві та виноградарстві, а також підвищеною роллю даних галузей у продовольчому забезпеченні рекреаційних функцій.

Суттєвою особливістю агропромислового відтворення в Південному регіоні є низька частка ОПГ у виробництві сільськогосподарської продукції - від 20,7% у Криму до 28,8% - Одеській області при середньореспубліканському значенні 30,3%. Це пояснюється низькою питомою вагою сільського населення в загальній структурі та системі розселення, а також високими показниками рентабельності колективних сільськогосподарських підприємств. Тому використання потенціалу ОПГ розглядається також як значний резерв підвищення ефективності АПК Півдня.

Територіальна організація АПК Південного регіону України

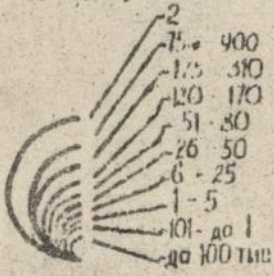
Умовні знаки Спеціалізація сільського господарства

- М'яке-молочне скотарство, свинарство, зернове господарство, виробництво коньяку, цукрових буряків
- Зернове господарство, садівництво, теляководство, молочне-м'ясне скотарство, овочівництво, птахівництво
- Зернове господарство, садівництво, виноградарство, м'ясно-молочне скотарство, свинарство, вівчарство
- Зернове господарство, садівництво, овочівництво, теляководство, молочне-м'ясне скотарство, свинарство, вівчарство
- Садівництво, садівництво, садівництво, садівництво, садівництво
- Садівництво, садівництво, садівництво, садівництво, садівництво

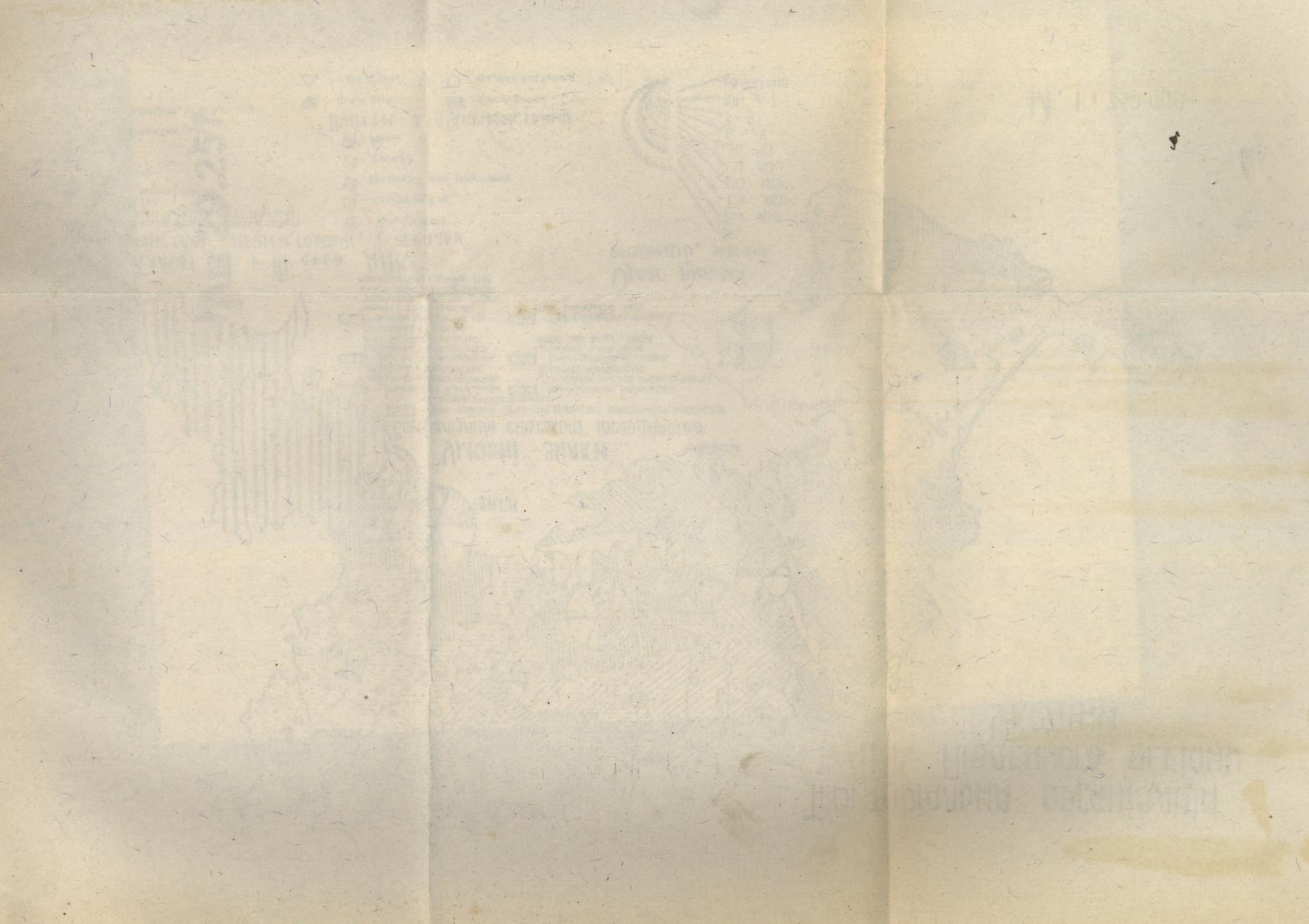
Галузі I, II та III сфер АПК Агропромислові центри: головні, I порядку

- Сільськогосподарське машинобудування для потреб агропромисловості. Районні підприємства
- М'ясна промисловість
- Молочна
- Олійна
- Виробництво консервів
- Далеко-торгівля та винос
- Кондитерська
- Хлібопродукти
- Виробництво асф. концентратів
- Цукрова
- Рибна
- Пункти з підприємствами**
- Цукрові заводи
- Виробничі
- Спінтекс
- Механічні заводи

Обсяг товарної продукції, млн крб.

М 1 : 750 000

Велику роль у підвищенні ефективності АПК регіону відіграє поглиблення спеціалізації сільського господарства. В останні роки, навпаки, спостерігається протилежна тенденція, наприклад, збільшуються посіви пшкочик буряків і картоплі при дуже низьких показниках ефективності виробництва. Це пояснюється прагненням регіонів забезпечити потреби за рахунок власного виробництва в умовах нестабільності економічних зв'язків як загальноекономічного, так і регіонального характеру.

Тому проблема поглиблення спеціалізації в сільському господарстві все ще залишається актуальною. Вона повинна доповнюватися відповідними заходами по раціональному використанню зрошуваних земель, які забезпечують виробництво 54,2% овочів, понад 30% кормових культур, 29,0% плодів і ягід, 18,6% зернових, 11,3% пшкочик буряків, 7,1% картоплі, 6,5% соняшнику.

12. Концепція перспективного розвитку АПК

Південного регіону України.

Здійшене всебічне дослідження особливостей, закономірностей, тенденцій функціонування АПК Півдня України дозволило виділити вузлові проблеми його перспективного розвитку та обґрунтувати резерви і шляхи їх вирішення. Зміст концепції ефективного розвитку включає аналіз сприятливих і лімітуючих його факторів. До перших відносяться значний агроресурсний природний і виробничий потенціал, важливе місце АПК Півдня у агропромисловому поділі праці нашої країни; порівняно високі показники споживання продуктів харчування. До лімітуючих підвищення ефективності факторів належать екологічні проблеми та зниження природної продуктивності земельних ресурсів, дефіцит водозабезпечення; низький рівень забезпечення кадрами сільського господарства; деструктивні пропеси в спеціалізації та розміщенні галузей сільського господарства; зниження темпів інтенсифікації агропромислового виробництва; відсутність достатніх потужностей переробних галузей; низький рівень забезпеченості підприємствами інфраструктури; внутрішньорегіональні диспропорції у розміщенні галузей та видів діяльності в АПК; велика частка морально та фізично застарілого обладнання; нестабільність внутрішньо- та зовнішньорегіональних зв'язків, незбалансовані структурні пропорції /недостатній розвиток галузей I і III сфер АПК, особливо первинної обробки сировини для легкої промисло-

вості/; низька ефективність управління та організації АПК регіону, повільний розвиток ринкових структур організації і розміщення виробництва / в т.ч. формування вільних ринкових зон/.

Визначення вузлових проблем розвитку було основою обґрунтування перспектив підвищення ефективності та прогнозування показників розвитку АПК Півдня України.

Серед них принципове значення мають: 1. Слідування в розвитку регіонального АПК курсу Української держави на формування соціально-орієнтованої економіки змінаного типу, де на стадії перехідного періоду використовуються економічні важелі управління та державне регулювання. 2. Становлення нових форм організації виробництва та різних типів власності. 3. Створення адекватної завданням посилення регулюючого впливу держави на функціонування макрорегіонального АПК організаційно-управлінської структури, у т.ч. у вигляді становлення, наприклад, Південного регіонального управління агропромисловим виробництвом, функціонально-галузевих асоціацій; координаційних центрів, інформаційного банку даних, інвестиційного банку тощо. Вони мають керуватися принципами соціально-економічного та екологічного історизму, ітеративності, вузлових ланок та загальноприйнятими принципами в управлінні. 4. Зрахування чинника пошуків та інших характеристик регіонального ринку в ефективному розвитку АПК як важливих складових господарювання. 5. Серед резервів та шляхів підвищення ефективності функціонування АПК Південного регіону визначаються: підвищення ефективності використання ПРП території на основі комплексних меліорацій, модернізації сільськогосподарської техніки, раціоналізації водокористування, екологізації виробництва в цілому; покращення використання трудових ресурсів у сільському господарстві, у т.ч. шляхом їх переселення з інших регіонів, прискоренного розвитку об'єктів інфраструктури на селі; забезпечення зміни структурних пропорцій в АПК шляхом пріоритетного розвитку I і III сфер на основі перерозподілу капіталовкладень та інвестицій, впровадження досягнень НТП та підвищення продуктивності праці; раціоналізація розміщення та зв'язків АПК Півдня України на базі поглиблення спеціалізації сільського господарства в обласних АПК, підвищення ролі центрів II порядку /периферійних міст - райцентрів/, а також порткових міст як центрів

оптової торгівлі, в активізації агропромислового відтворювального процесу; створення товарних зон виробництва основних видів агропромислових товарів, екологічно чистої продукції, вільної економічної діяльності в АПК; збільшення ролі інфраструктурного забезпечення у виробничих процесах; розробка та обґрунтування загально регіональної програми і підпрограм підвищення ефективності АПК; функціонування регламентованого загальнодержавними законами і нормативами ринку цінних паперів, ресурсів, оптових поставок, опоживчого ринку агропромислової продукції.

Втілення основних положень концепції передбачається проводити у 3 етапи: перший етап охоплює 1994-1995 рр. Його основним змістом є припинення спаду обсягів виробництва. Другий етап /1996-2000 рр./ повинен забезпечити створення високорозвинутої матеріально-технічної бази всіх ланок АПК. Третій етап /2001-2010 рр./ характеризується формуванням збалансованих функціонально-галузевих структур; домінуванням ринкових чинників в оптимізації розміщення виробництва. Ці заходи мають забезпечити інтенсивний розвиток та високу ефективність АПК Південного регіону України.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕНЬ ВИКЛАДЕНО В ТАКИХ ПУБЛІКАЦІЯХ
Моніграфії, учбові і методичні посібники

1. Ефективність функціонування регіональних агропромислових комплексів в умовах формування ринкових відносин. - К.: РВПС України АН України, 1993. - 244 с.
2. Агропромисловий комплекс и територіальна організація продовольственного господарства. - Грозний, 1991. - 122 с.
3. Социально-экономическая эффективность региональных АПК /факторы, критерии, показатели, методы определения/. - Грозный, 1991. - 45 с.
4. Изучение личного подсобного хозяйства. - Черновцы, 1987. - 13 с. /у співавторстві/.
5. Методические указания по изучению продовольственно-территориального комплекса административной области. - Черновцы, 1988. - 48 с.
6. Продовольственное хозяйство Чечено-Ингушетии. - Грозный, 1991. - 283 с. /у співавторстві/.
7. Размещение агропромышленного производства Чечено-Ингушетии, Раздел 3.1. Грозный, 1992. - 487 с. /у співавторстві/.

8. Экономическая оценка природно-ресурсного потенциала и резервы повышения продуктивности колхозного производства. - М., 1986. Деп. в ВНИИТЭИ - Сельхоз. ВС ЗСДСПО № 405 - 24 с. /у співавторстві/.

9. Роль природных условий и ресурсов в формировании продовольственного комплекса административной области. Геогр. и природные ресурсы, 1986. - № 5. - с.90-96. /у співавторстві/.

10. Место личного подсобного хозяйства в обеспечении областной продовольственной программы. - М., 1986. Деп. в ВНИИТЭИ Агропром. ВС-86, № 205 - 17 с. /у співавторстві/.

11. Продовольственно-территориальный комплекс как элемент социально-экологической системы // Всесоюзная конференция по социальной экологии. // Тез. докл. - Львов: Вища школа, 1986. - с.8-10. /у співавторстві/.

12. Структурная организация продовольственного комплекса Черновицкой области. Эконом. геогр. - К.: Вища школа, 1987. - Вип. 39 - с. 62-66.

13. Комплексообразующие связи областного продовольственно-территориального комплекса /Прир. - Ресурсн. потенциал Вост. Сибири и проблемы формиров. аграрных и пром. комплексов/ Иркутск, 1986. - С.87-89

14. Воспроизводственные циклы продовольственно-территориального комплекса и их роль в рационализации природопользования Территориальные системы: проблемы моделирования и управления // Тез. докладов. - Казань, 1987. - с. 56-58.

15. Особенности картографического изучения личных подсобных хозяйств /Картограф. обеспеченіе осн, направлений эконом. и социального развития Украинской ССР и ее регионов. // Тез. докл. - Черновцы, 1987. - с. 167 /у співавторстві/.

16. Картографическое обеспечение экономико-географических исследований продовольственно-территориального комплекса /Картог. обеспеченіе осн, направлений эконом. и социального развития Украинской ССР и ее регионов. // Тез. докл. - Черновцы, 1987. - с. 170.

17. Территориально-мелиоративный комплекс как форма рационального природопользования. /Геогрф. проблемы мелиорации земель Украинской ССР, Со, науч. тр. - Наукова думка, 1987. - с. 56-59 /у співавторстві/.

18. Функционирование продовольственного комплекса Черновицкой области. Эконом. геогр. - К.: Вища школа, 1988. Вип. 40. - С.79-82.

19. Проблемы использования ресурсов малых рек в региональных АПК. Проблемы использования ресурсов малых рек // Тез. докл. - Грозный, 1988. - с. 29 /у співавторстві/.

20. Инфраструктура и ее роль в комплексе развития хозяйства района /вопросы теории и методологии/. - К., 1989. Деп. в Укр. НИИТИ. 17.07.89. № 1820 - Ук.89. - 18 с. /у співавторстві/.

21. Продовольственно-территориальный комплекс обласного ранга /вопросы теории и методики исследования/. Эконом. географія. - К.: Вища школа, 1989. - Вип. 41. - с. 80-84. /у співавторстві/.

22. Геоинформационная система в картографическом обеспечении продовольственно-территориального комплекса. Картография и экология Сибири /Тез. допов. - Иркутськ, 1989. - с. 154-155. /у співавторстві/.

23. Продовольственный потенциал территории: структура и экономическая оценка. Природно-ресурсный потенциал горных районов Кавказа. /Тез. докл. - Сочи, 1989. - с. 21 /у співавторстві/.

24. Продовольственная проблема и демографические процессы. Экология - народонаселение - расселение: теория и политика. /Тез. докл. - Л., 1990. - с. 142-143.

25. Продовольственный рынок страны: состояние и региональные проблемы // Материалы IX съезда ГО СССР. - Л., 1990. - с. 72-73.

26. Эколого-географическая концепция продовольственного хозяйства. // Материалы IX съезда ГО СССР. - Л., 1990. - с. 132-133 /у співавторстві/.

27. Проблемы створення науково-теоретичних основ ринкових відносин у сільському господарстві. Економ. географія. - К.: Вища школа, 1991. - Вип. 43. - с. 10-13 /у співавторстві/.

28. Проблемы географии собственности в АПК. Территориальные аспекты перехода к рыночной экономике /Тез. докл. - Ростов-на-Дону, 1991. - с. 29-30.

29. Территориальные аспекты формирования рыночных отношений в агропромышленной сфере экономики /Тез. докл. регион. конф. - Грозный, 1991 /в співавторстві/.

30. Продовольственное обеспечение рекреационных комплексов. В сб.: Использование рекреационного потенциала территории Северного Кавказа и география занятости населения. - Грозный, 1991. - с. 27-28.

31. Значение рекреации в социально-экономическом развитии сельской местности. В сб.: Использование рекреационного потенциала территории Северного Кавказа и география занятости населения. - Грозный: 1991. - с. 29-30.

32. Типологический анализ личного подсобного хозяйства населения ЧИР. В сб.: Использование рекреационного потенциала территории Северного Кавказа и география занятости населения. - Грозный: ЧИГУ, 1991. - с. 87-91.

33. Нові функції економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу території в аграрному секторі економіки. Проблеми раціонального використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу Української РСР /Тез. допов. респ. наук. конф. - Чернівці, 1991. - с. 38-39.

34. Проблемы изучения потерь в перерабатывающей промышленности региональных АПК. Размещение производительных сил Урала. Сб. науч. тр. - Свердловск, 1991. - с. 49-57 /в співавторстві/.

35. Сільськогосподарське районування та ефективність зрошувальних меліорацій в АПК Півдня України // Природа та господарство Північного Приазов'я. Зб. наук. пр. - Мелітополь, 1993. /у співавторстві/.

36. Нові форми організації виробництва в регіональних АПК // Природа та господарство Північного Приазов'я 36. наук. праць: Мелітополь, 1993. - с. 86-89.

37. До проблеми капітальної економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу території. Природа та господарство Північного Приазов'я. 36. наук. праць. - Мелітополь, 1993. - с. 98-101.

38. Шляхи підвищення ефективності функціонування регіонального АПК Півдня України // шляхи виходу економіки України з кризи. Тез. доп. - Івано-Франківськ, 1993. - с. 26-27.

39. Концепція створення нових організаційно-виробничих структур у сільському господарстві України. Економ. геогр. - К.: Вища школа, 1993. - с. 95-102.

40. Особливості картографування АПК України // Про навч. атлас України. Тез. доп. Всеукр. конф. - Луцьк, 1993. - с. 55-56.

41. Ефективність використання ринкових структур в управлінні регіональними АПК. - Економіка, закон, ринок. - 1993. № 5.

42. Стратегія управління регіональними АПК в умовах формування ринкових відносин / Еколого-економічні проблеми розвитку агропромислового виробництва в Україні в умовах формування ринкових відносин / тез. допов. респ. наук. практ. конф. - Київ - Мелітополь, 1993. - с. 9-10.

43. Ефективність використання земельних ресурсів в регіональному АПК Півдня України. Еколого-економічні проблеми розвитку агропромислового виробництва в Україні в умовах формування ринкових відносин. / Тез. допов. респ. наук. - практ. конф. - Київ - Мелітополь, 1993. - с. 45-46.

44. Тенденції та закономірності структурних змін в АПК України на етапі переходу до ринкових відносин. Еколого-економічні проблеми розвитку агропромислового виробництва в Україні в умовах формування ринкових відносин. / Тез. допов. респ. наук. - практ. конф. - Київ - Мелітополь, 1993. - с. 72-73 /в співавторстві/.

45. Місце макрорегіонального АПК в новому економічному районуванні України. Економ. районування України. /36. наук. праць: РВПО АН України, 1993.

46. Концепція розвитку регіональних АПК в ринкових умовах господарювання. Економіка України. - 1994.

Л. Маф -

U60294

AB 29.227